

KÁRPÁTALJA TÖRTÉNETE
ÖRÖKSÉG ÉS KIHÍVÁSOK

Monográfia

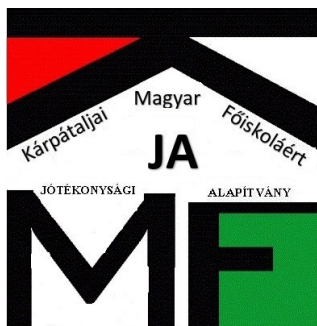
**Nemzeti
Együttműködési
Alap**

MINISZTERELNÖKSÉG

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Zrt.

KÁRPÁTALJA TÖRTÉNETE ÖRÖKSÉG ÉS KIHÍVÁSOK

Monográfia

II. RF KMF – „RIK-U” Kft.
Beregszász–Ungvár
2021

ETO 94(477.87)(082)

K 22

A kiadvány a mai Kárpátalja területének történetét mutatja be az őskortól a jelenkorig; összefoglaló jellegű munka, ahol a szerzők által fontosnak tartott témakörök lettek megjelenítve. Ajánljuk mindazoknak, akik betekintést kívánnak nyerni a mai értelemben vett Kárpátalja sokoldalú múltjába és jelenkori történetébe.

*Kiadásra javasolta a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Tudományos Tanácsa (2021.09.30., 9. számú jegyzőkönyv).*

Készült a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Történelem- és Társadalomtudományi Tanszéke, Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi
Kutatóközpontja, valamint Kiadói Részlege közreműködésével.

Szerkesztőbizottság:

A szerkesztőbizottság elnöke: *dr. Brenzovics László*

Főszerkesztő: *dr. Csatáry György*

Felelős szerkesztők: *Dobos Sándor, Orbán Melinda*

Szerkesztőbizottsági tagok: *dr. Braun László, dr. Szakál Imre,*

Szamborovszkyné dr. Nagy Ibolya

Lektorálta:

prof. dr. habil. Balla Tibor (Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest) – 6. fejezet;

Bayerné dr. Sipos Mónika (Pécsi Tudományegyetem, Pécs) – 15. fejezet;

dr. Czigány István (Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest) – 4. fejezet;

dr. Ferenc Viktória (Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Budapest) – 16. fejezet;

dr. habil. Forisik Péter (Debreceni Egyetem, Debrecen) – 2. fejezet;

Hidász Ferenc OFM (Ordo Fratrum Minorum) – 10–13. fejezet;

Marosi István (gör.kat. lelkész, Ortutay Elemér Görögkatolikus Központ, Beregszász) – 10–13. fejezet;

prof. dr. Mándrik Iván (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász) – 5. fejezet;

dr. Milován Sándor (a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség tiszteletbeli elnöke, Nagyszőlős) – 14. fejezet;

dr. Molnár József (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász) – 1. fejezet;

dr. Novák Ádám (Debreceni Egyetem, Debrecen) – 3. fejezet;

dr. habil. Palasik Mária (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest) – 11. fejezet;

prof. dr. habil. Püski Levente (Debreceni Egyetem, Debrecen) – 8–9. fejezet;

dr. Radvánszky Ferenc (ref. lelkész, Mezőkaszonyi Református Egyházközség) – 10–13. fejezet;

dr. habil. Simon Attila (Selye János Egyetem, Komárom; Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja) – 7. fejezet;

dr. Tóth Pál Péter, DSc (KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest) – 16. fejezet;

dr. habil. Valuch Tibor, DSc (Eszterházy Károly Egyetem, Eger) – 10., 12–13. fejezet.

Műszaki szerkesztés és tördelés: *Orbán Melinda*

Korrektúra: *Sin Edina, Hnatik-Riskó Márta*

Borítóterv: *Vezsdel László*

ETO-besorolás: *a II. RF KMF Apáczai Csere János Könyvtára*

A kiadásért felel: *Dobos Sándor* (a II. RF KMF Kiadói Részlegének vezetője)

A monográfia fejezeteinek tartalmáért kizárólag a szerzők felelnek.

**A kiadvány megjelenését a Nemzeti Együttműködési Alap,
Magyarország Miniszterelnöksége, a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. támogatta
a Nyírtéti Református Egyházközség Jövőjéért Egyesület és a Kárpátaljai
Magyar Főiskoláért Jótékonysági Alapítvány közreműködésével.**

Kiadó: a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (cím: 90 202 Beregszász, Kossuth tér 6.;
e-mail: foiskola@kmf.uz.ua) és a „RIK-U” Kft. (cím: 88 000 Ungvár, Gagarin u. 36.; e-mail:
print@rik.com.ua)

Nyomdai munkálatok: „RIK-U” Kft.

ISBN 978-617-8046-21-7

© A szerzők, 2021

© A szerkesztőbizottság, 2021

© II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2021

TARTALOM

ELŐSZÓ.....	11
1. FEJEZET. KÁRPÁTALJA KÖZIGAZGATÁS-TÖRTÉNETE, ETNO- DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÁSAI ÉS KÖZSÉGNÉVRENDEZÉSEI	13
1.1. A közigazgatási térfelosztás változásai a mai Kárpátalja területén (<i>Molnár D. István</i>).....	13
1.2. Kárpátalja népessége (<i>Molnár D. István</i>)	32
1.3. Községnévváltozások és -rendezések a mai Kárpátalja területén (1898–2000) (<i>Dobos Sándor</i>).....	50
2. FEJEZET. A MAI KÁRPÁTALJA TERÜLETÉNEK ŐSTÖRTÉNETE (<i>Rácz Béla</i>).....	65
2.1. Paleolitikum (őskőkor).....	65
2.2. Mezolitikum (középső vagy átmeneti kőkorszak)	72
2.3. Neolitikum (újkökor, csiszoltkő-korszak).....	76
2.4. Rézkorszak (eneolitikum, kőrézkor)	79
2.5. Bronzkorszak.....	82
2.6. Vaskorszak.....	88
2.7. A római kor.....	92
2.8. A szláv korszak.....	97
3. FEJEZET. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG KÖZÉPKORA (A HONFOG- LALÁSTÓL 1526-IG) (<i>Kész Barnabás</i>)	103
3.1. A magyar honfoglalástól az államalapításig (895–1000)	103
3.1.1. Őstörténetünk titkai	103
3.1.2. A honfoglaló magyarok régészeti emlékei Kárpátalján	108
3.2. Vidékünk az Árpád-házi királyok korában (1000–1301)	115
3.2.1. Az Árpád-dinasztia	115
3.2.2. Vármegyék és ispánságok.....	120
3.3. A vegyes házi királyok kora (1301–1525).....	125
3.3.1. A Magyar Királyság fénykora.....	125
3.3.2. Középkori vármegyéink.....	131
3.3.3. Gazdaság, társadalom, műveltség.....	138
3.3.4. Középkori kőtemplomok	139
3.3.5. Szerzetesrendek	141
3.3.6. Középkori váraink	143
3.3.7. Vidékünk nemesi családjai a középkorban	153

4. FEJEZET. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG A KORA ÚJKORBAN (1526–1790).....	157
4.1. Vidékünk története a mohácsi vésztől a szatmári békéig (1526–1711) (<i>Csatáry György</i>)	157
4.1.1. A királyi Magyarország és Erdély határán.....	157
4.1.2. A reformáció terjedése vidékünkön, beregszászi zsinatok	159
4.1.3. Az öt máramarosi koronaváros	165
4.1.4. A Bocskai-felkelés	167
4.1.5. Bethlen Gábor fejedelem kora.....	170
4.1.6. A vármegyei főnemesség.....	172
4.1.7. Az ungvári katolikus gimnázium.....	185
4.1.8. Az ungvári unió 1646-ban	188
4.1.9. A Thököly-felkelés.....	190
4.1.10. A Rákóczi-szabadságharc	199
4.2. Északkelet-Magyarország története 1711–1790 között (<i>Molnár Ferenc</i>)	213
4.2.1. A munkács-szentmiklósi uradalom.....	217
4.2.2. Munkács és Nagyszőlős.....	224
4.2.3. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye kiala- kulása a 18. században	228
4.2.4. Bacsinszky András a Munkácsi Egyházmegye élén.....	231
5. FEJEZET. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE 1790-TŐL 1914-IG....	237
5.1. A nemzeti ébredés kezdetétől a reformkor végéig (<i>Dancs György</i>).....	237
5.1.1. A jakobinus mozgalom és a napóleoni háborúk	237
5.1.2. A reformkori országgyűlések és a vármegyék.....	239
5.1.3. Néesség.....	247
5.1.4. Egészségügy és kolerajárvány	249
5.1.5. Gazdaság.....	254
5.1.6. Adók és kiadások	263
5.1.7. Regionális központok	265
5.1.8. Társadalmi szerveződések	271
5.2. Az 1848–49. évi események és a neoabszolutizmus (<i>Molnár Ferenc</i>)	273
5.2.1. A vármegyei élet és a forradalom	273
5.2.2. A nemzetiségi kérdés	277
5.2.3. A nemzetőrség és a honvédtoborzás megszervezése	279
5.2.4. Az 1848. őszi események.....	283

5.2.5. 1849 tavasza: a verhovinai események és a podhe- ringi ütközet	287
5.2.6. Végig a magyar szabadságharc szolgálatában	290
5.2.7. Megtorlás és neoabszolutizmus	295
5.2.8. Az Ungvári Kerület és az olmützi alkotmány kihirdetése	296
5.2.9. A politikai és nemzetiségi élet élénkülése az 1860-as évek elején.....	303
5.3. A dualizmus korának társadalmi és gazdasági viszonyai (<i>Braun László</i>)	310
5.3.1. A mezőgazdaság és az agrárnépesség helyzete.....	310
5.3.2. Kivándorlás az Északkeleti-Kárpátok vidékéről	315
5.3.3. Ruszin nemzetiségi mozgalom és politikai viszonyok	323
5.3.4. A zsidó közösség és gazdasági szerepvállalása	329
5.3.5. A német lakosság foglalkozása és társadalmi helyzete.....	332
5.3.6. A vasúti közlekedés kiépítése	334
5.3.7. Az ipar fejlődése	344
5.3.8. A városok fejlődése és polgárosodás.....	358
 6. FEJEZET. AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ÉS VIDÉKÜNK (1914–1918) (<i>Suslik Ádám</i>)	 383
 7. FEJEZET. AZ ELSŐ CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG IDŐSZAKA (1918–1938) (<i>Szakál Imre</i>)	 399
7.1. Az államfordulat hónapjai.....	399
7.1.1. Ruszka Krajna.....	399
7.1.2. A csehszlovák katonai megszállás	408
7.2. Kárpátalja a Csehszlovák Köztársaság közigazgatásában	412
7.2.1. Az új ország	412
7.2.2. Kárpátalja csehszlovák közigazgatása	416
7.3. Magyar társadalmi és politikai élet a csehszlovák Kárpátalján.....	423
7.3.1. Az új közösség	423
7.3.2. Pártok és választások	430
7.4. Csehszlovák gazdaságpolitika Kárpátalján	435
7.4.1. Gazdasági helyzetkép és infrastrukturális fejlesztések.....	435
7.4.2. Földreform és telepítéspolitika	444
 8. FEJEZET. KÁRPÁTI UKRAJNA ÉS A TERÜLETI REVÍZIÓ (1938–1939) (<i>Szözlősi Nóra</i>)	 449
8.1. Az 1938-as eseményeket megelőző nemzetközi helyzet.....	449
8.2. Az 1938-as csehszlovák válság és a kisantant megroppanása.....	454

8.3. A müncheni tárgyalások és az első bécsi döntés	455
8.4. Az 1938. őszi események	459
8.5. Kárpáti Ukrajna kikiáltása, majd Magyarországhoz történő csatolása 1939 márciusában	463
9. FEJEZET. A MAGYAR KIRÁLYSÁGHOZ VISSZATÉRT KÁRPÁTALJA (1938–1944) (<i>Szőlősi Nóra</i>).....	
9.1. Előzmények.....	467
9.2. A katonai közigazgatás bevezetése.....	468
9.3. A polgári közigazgatásra történő áttérés.....	472
9.4. A visszatért területek országgyűlési képviselőtének alakulása.....	475
9.5. Igazoltatási eljárások és a tisztviselőkérdés	477
9.6. A visszatért területek gazdasági adottságai és lehetőségei	480
9.6.1. Turizmus	480
9.6.2. Erdőgazdálkodás.....	483
9.6.3. A vízerőművek.....	490
9.6.4. Mezőgazdaság, ipar és az ezen belüli szociális intézkedések.....	493
10. FEJEZET. A KÉSŐSZTÁLINIZMUS KORSZAKA (1944–1953).....	
10.1. A vidék szovjetizálása/szovjetesítése (<i>Molnár D. Erzsébet</i>)	501
10.2. A szovjet típusú gazdaságpolitika erőszakos térnyerése (<i>Molnár D. Erzsébet</i>)	513
10.3. A közoktatás szovjetesítése (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	521
10.4. Egyházpolitika szovjet módra (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	528
11. FEJEZET. A SZTÁLIN UTÁNI ÉVTIZED – 1953–1964 (A HÁROM „TRIUMVIRÁTUS” ÉS A HRUSCSOVI KILENC ÉV).....	
11.1. Politikai látszatenyhülés (<i>Váradi Natália</i>).....	543
11.2. A gazdaságfejlesztés – káderkérdés (<i>Váradi Natália</i>)	551
11.3. 1956 helyi vonatkozásai (<i>Váradi Natália</i>).....	565
11.4. A közoktatás alakulása az enyhülés éveiben (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	574
11.5. A hitélet alakulása a hruscsovi egyházüldözés idején (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	580
12. FEJEZET. A BREZSNYEVI DOLCE VITA KÉT ÉVTIZEDE (1964–1982).....	
12.1. „Édes élet” szovjet módra: gazdaság és birodalmi eszme (<i>Császár István</i>)	593

12.2. A helyi magyar szellemi mozgástér újraértelmezése és annak következményei (<i>Császár István</i>).....	600
12.3. A közoktatás brezsnyevi központosításának időszaka (1964–1982) (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	613
12.4. Egyházpolitika és hitélet a <i>dolce vita</i> idejében (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	619
13. FEJEZET. A BOMLÁS ÉVTIZEDE (1982–1991).....	631
13.1. Pártfőtítkárok váltásának sodrában: élelmiszerprogram és alkoholtilalom (1982–1985) (<i>Molnár D. Erzsébet</i>)	631
13.2. A gorbacsovi peresztrojka fonákságaitól a széthullásig (<i>Császár István</i>)	635
13.3. Az ideológiai harc fokozása a közoktatásban (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	644
13.4. Az ateista propagandától az egyházzal történő együttműködésig (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	650
14. FEJEZET. KÁRPÁTALJA POLITIKATÖRTÉNETE A FÜGGETLEN UKRAJNÁBAN (1991–2015) (<i>Darcsi Karolina</i>)	661
14.1. Kárpátalja Ukrajna függetlenségének időszakában – a magyar érdekképviselet megjelenése, az elvesztett autonómia ügye	661
14.2. Ukrajnai választások és a kárpátaljai magyarság	665
14.2.1. Parlamenti választások – 1990–1998	667
14.2.2. Parlamenti választások – 2002–2014	668
14.2.3. Helyhatósági választások Ukrajnában	680
15. FEJEZET. HELYZETKÉP A KÁRPÁTALJAI MAGYAR NYELVŰ OKTATÁSRÓL (1989–2019) (<i>Orosz Ildikó</i>).....	693
15.1. Az oktatást meghatározó jogalkotási folyamat alakulása Ukrajnában.....	694
15.2. Az anyanemzet politikájának hatása a kárpátaljai magyar oktatásra.....	706
15.3. A magyar nyelvű oktatási intézményhálózat	717
15.4. A magyar tannyelvű oktatási intézmények/osztályok minőségének kérdésköre	723
15.5. A magyar nyelvű szakképzés és felsőoktatás alakulása a vizsgált időszakban.....	735

16. FEJEZET. KÁRPÁTALJA TÁRSADALMI VISZONYAI A FÜGGETLEN UKRAJNÁBAN (1991–2018) (<i>Hires-László Kornélia</i>)	743
16.1. Korszakok a gazdasági jellemzők és változások alapján.....	744
16.1.1. Ukrajna intézményi átalakulása (1991–1998).....	744
16.1.2. A nemzetközi hitelek és befektetők (1999–2007).....	748
16.1.3. A nagy gazdasági világválság (2008–2009).....	749
16.1.4. A mindenkori Nyugat és Kelet dilemmája (2010–2013)	751
16.1.5. A „Majdan” utáni időszak (2014–2015; 2016–2018)	752
16.2. Magyar kisebbségi lét a független Ukrajnában	756
16.2.1. A függetlenség alapjai (az alkotmány) – 1991–2000	756
16.2.2. Státusz törvény / narancsos forradalom – 2000–2007	756
16.2.3. Az első „ukrán láz” – 2008–2009	759
16.2.4. Kisebbségbarát időszak – 2010–2012.....	760
16.2.5. A második „ukrán láz”(?) – 2013–2019.....	761
16.3. Migrációs folyamatok korszakonként a kárpátaljai magyarság életében	761
16.4. Mindennapok a kárpátaljai magyarság életében az 1991-es rendszerváltás után	765
A KÖTET SZERZŐI	781

7. kép *Vásárosnaményi Eötvös Tamás – földbirtokos, nemzetőr őrnagy, Bereg vármegye főispánja, országgyűlési követ, a Beregmezei Kaszinó megalapítója*

Forrás: <http://mek.oszk.hu/>, letöltés 2021. júl. 29.

A közadakozás is fontos volt a 19. század első felében, ezért az északkeleti vármegyék is részt vettek benne. A Magyar Nemzeti Múzeum javára Bereg 3 287, Máramaros 3 087, Ugocsa 475, Ung 4 109 forintot ajánlott. Az egyéni felajánlások ezt sok esetben meg is haladták, például gróf Rhédey Lajos Bereg megyei főispáni helytartó erre a célra 6 000 forintot adományozott.⁸⁸

5.2. Az 1848–49. évi események és a neoabszolutizmus

5.2.1. A vármegyei élet és a forradalom

Az 1848. március 15-i pesti események híre március 18–19. körül az északkelet-magyarországi településekre is eljutott. Ungvár utcáin falragaszokon függesztették ki a forradalom követeléseit összefoglaló Ti-

⁸⁸ 1827. évi XXXV. törvénycikk a magyar nemzeti múzeum javára tett ajánlatok beczikkelyezettnek.

zenkét pontot. A helyi lakosság kitörő örömmel fogadta a változásokat.⁸⁹ A Budapesti Híradó április 6-i száma így tudósított az ungi hírekről: „A dolgok nagyban kezdenek menni. A bécsi, pozsonyi hírek ős Tátra lábaihoz is elszállottak [...] és az unghi partokon is lüktet a nemzeti ér; a magyar háromszín kitűzetett, kucs mákon, mellényeken, hölgyi kebleken, az egyházi rend is fölvidította komoly öltönyét.”⁹⁰

Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megye parasztsága bizakodva fogadta az úrbéri szolgáltatások és a jobbágyrendszer eltörlését, valamint a törvény előtti egyenlőséget. A helyi politikai elit támogatta a Batthyány-kormány megalakítását és a polgári átalakulást. Az áprilisi törvények megszüntették a feudális rendszert, hozzájárulva ezzel a jogegyenlőségen alapuló polgári Magyarország születéséhez. A négy vármegye követi többségükben ellenzéki beállítottságúak voltak, akik tartózkodtak a radikális politizálástól. Köztük említhető Lónyay Menyhért, aki aktívan kivette a részét az áprilisi törvények megalkotásából. Az 1845-ben kinevezett főispáni helytartók, az ún. adminisztrátorok nem tudták hathatósan befolyásolni a helyi megyei életet. A Batthyány-kormány április 16-án arról értesítette a megyéket, hogy felszámolta a forradalom előtti idők udvari nyomásgyakorlásának eszközeként felhasznált adminisztratori rendszert. A XVII. törvénycikk hivatalban hagyta az addigi megyei tisztviselőket. Többen azonban nem vállalták hivatalukat, s lemondtak. Ennek hátterében országgyűlési képviselővé választásuk állt, vagy személyes politikai indokok sejthetőek. Az új tisztviselők rendszerint a helyi nemesség képviselői voltak, akik közigazgatási tapasztalatokkal rendelkeztek. Május elejére a hatályos törvények értelmében újjászervezték a megyei közigazgatást (lásd a 3. táblázatot). Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyékben is megalakultak a vármegyei állandó bizottmányok. A testület tagjai a korábbi megyei politikai elithez tartoztak. Annak ellenére, hogy a jogkiterjesztés révén az alsóbb rétegek számára is lehetőség nyílt a törvényhatósági bizottmányokban való részvételre, a szerényebb anyagi lehetőségek nem tették lehetővé számukra az üléseken való gyakori megjelenést.⁹¹

⁸⁹ М., Данилак: Галицькі, буковинські, закарпатські українці в революції 1848–1849 рр. Братіслава–Пряшів 1972. 162.; Grigorij Pavlenko: Az 1848–49. évi forradalom Kárpátalján. In: Tanulmányok Kárpátalja, Erdély és a Felvidék múltjából. Szerk. Nagy Ferenc. Nyíregyháza 1999. 79.

⁹⁰ Budapesti Híradó, 1848. április 6. 330–331.

⁹¹ Solymosi József: Forradalom és szabadságharc Északkelet-Magyarországon. Budapest 2013. 24–28.

3. táblázat *Északkelet-Magyarország törvényhatóságainak vezetői 1848-ban*

Tisztség	Bereg megye	Ung megye	Máramaros megye	Ugocsa megye
<i>főispán</i>	gróf Schönborn-Buchheim Károly	Bernáth Zsigmond	gróf Vay Ábrahám	báró Perényi Zsigmond
<i>első alispán</i>	Uray Pál	Horváth Gábor	Pogány Károly	Egry János
<i>másod-alispán</i>	Buday István	Orosz András	Szaplonczay Zsigmond	Ferenczy Ignác

Szerkesztette: Molnár Ferenc. Forrás: *Solymosi J.*: Forradalom és szabadságharc i. m. 28.

A júniusban sorra kerülő népképviselési országgyűlési választások végrehajtásáért a középponti választmányok feleltek. Az 1848. évi V. törvénycikk megszüntette a törvényhatóságokéni két követ küldését. Az új törvényi szabályozás a népképviselési elvet vette figyelembe a választókerületek kialakításánál. Ennek nyomán Ung és Bereg egyaránt négy, Ugocsa kettő, míg Máramaros hat honatyát küldhetett a magyar törvényhozás alsóházába. A törvény értelmében szélesebb kör nyert választójogot. A választásra jogosultak arányát illetően Ung (7,5%), Bereg (9%) és Ugocsa megye (11%) adatai állnak rendelkezésre, amelyek meghaladták az országos átlagot (6–7%).⁹²

1848 júniusában tizenhat képviselő sorsáról döntöttek a választók. Tizennégy esetben közfelkiáltással győzött az adott jelölt. Mindössze egy esetben volt szoros az eredmény. A Beregszász központú tiszaháti körzet mandátumáért a megyei közélet meghatározó szereplői vetélkedtek. A Kossuth *Hírlapja* szerint a június 20-án megtartott választás vallási színezetet kapott. Ennek során a református lelkészek által támogatott Lónyay Menyhértet (lásd a 9. képet) választották képviselővé. Ellenfele a római katolikus papság bizalmát élvező Eötvös Tamás volt. Az említett lap arról tudósított, hogy a református lelkészek híveiket Eötvös ellen buzdították, s figyelmeztettek: „Ha katolikus követet választanak, egy hónap alatt keresztet visznek templomaikba, a tornyukról a kakast leröpítik s helyette keresztet ültetnek.” Források hiányában nem tudunk átfogó képet adni

⁹² *Pálmány Béla*: Az 1848–1849. évi első népképviselési országgyűlés történeti almanachja. Budapest 2002. 1226–1232.; *Solymosi J.*: Forradalom és szabadságharc i. m. 29.

a korabeli közhangulatról. Valószínű azonban, hogy Lónyay képviselővé választása után Beregszászban csillapodtak a kedélyek. Ezt bizonyítja, hogy a Kossuth Hírlapjában közzétett vádaskodásokat ugyanezen orgánumban cáfolták meg az érintettek képviselői. Ezt követően nem lehetett olvasni a város felekezeteinek szembenállásáról.⁹³

8. kép *Lónyay Menyhért (1822–1884) (Franz M. Eybl litográfiája, 1848)*

Forrás: <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/5593>, letöltés 2021. szept. 30.

Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros népképviselői többségükben a reformkori ellenzék, majd az 1848-as kormánypartot, később pedig a Kossuth vezette forradalmi kormányzatot támogatták. A főrendiház helyi illetőségi tagjai közül Perényi Zsigmond báró, ugocsai főispán és a mára-

⁹³ Kossuth Hírlapja, 1848. július 2. 7.; uo., 1848. augusztus 6. 144–145.; *Solymosi J.*: Forradalom és szabadságharc i. m. 30.

marosi Sztojka Imre báró töltöttek be jelentősebb pozíciókat. Előbbi a főrendiház alelnöki, utóbbi a főrendiház korelnöki teendőit látta el.⁹⁴

5.2.2. A nemzetiségi kérdés

A főként nemzetiségek lakta (lásd a 4. táblázatot) Északkelet-Magyarországon csakhamar nyilvánvalóvá vált, hogy a görögkatolikus klérus igen fontos szerepet fog betölteni abban, hogy elmagyarázza a túlnyomórészt írástudatlan ruszin lakosságnak az első felelős kormány megalakulásából és az áprilisi törvények elfogadásából adódó változásokat. Ebből a szempontból lényegesnek bizonyult, hogy a ruszinság legbefolyásosabb vezetőjének számító Popovics Bazil munkácsi püspök (lásd a 10. képet) támogatta a magyar felelős minisztériumot. 1848-ban a püspök és köre az egyházi vagyion kézbentartására törekvő magyarországi katolikus klérus ellenében az állam segítőkészségében bízott. Örömmel fogadták a Batthyány-kormány egyházi ügyekre vonatkozó XX. törvénycikkét. A magyar liberális vezetők és a munkácsi püspökség között kölcsönösen jó kapcsolat alakult ki.⁹⁵

4. táblázat *Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros nemzetiségi megoszlása 1847-ben*

	Ung		Bereg		Ugocsa		Máramaros		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
magyar	35 639	30,72	50 091	39,77	20 623	41,03	13 463	7,62	119 816	25,55
ruszin	59 668	51,44	67 029	53,21	19 115	38,03	89 454	50,65	235 266	50,18
román	–	–	–	–	8 106	16,13	56 811	32,17	64 917	13,85
német	–	–	2 756	2,19	327	0,65	7 268	4,12	10 351	2,21
szlovák	13 153	11,34	704	0,56	–	–	–	–	13 857	2,96
zsidó	7 495	6,46	5 382	4,27	2 093	4,16	9 619	5,45	24 589	5,24
görög	42	0,04	–	–	–	–	–	–	42	0,01
Összesen	115 997		125 962		50 264		176 615		468 838	

Szerkesztette: Molnár Ferenc. Forrás: *Fényes Elek*: Magyarország leírása. Magyarország részletesen II. Pest 1847.

⁹⁴ Vö. *Solymosi J.*: Forradalom és szabadságharc i. m. 29–36.

⁹⁵ Vö. *Molnár Ferenc*: A Munkácsi Görög Katolikus Püspökség az 1848–1849-es események viharában. Kisebbségkutatás 21. (2012) 2. sz. 289–298.

9. kép *Popovics Bazil (1796–1864) munkácsi püspök*

Forrás: Vasárnapi Ujság, 1860. március 18. 133.

Popovics püspök elnöklete alatt zajlott 1848. április 8-án az az ungvári konzisztórium ülés, amely elrendelte, hogy az egyházmegye papsága istentiszteleteken mondjon hálát az úrbéri szolgáltatások eltörléséért, a közteherviselés elfogadásáért és a Batthyány-kormány megalakításáért. Intézkedéseivel a szentszék jelezte: elfogadja az áprilisi törvények vívmányait, támogatja a kormány törekvéseit; s egyben a magyar ügy mögé sorakoztatja fel a ruszin, magyar és román ajkú híveket. A nemzetiségi lakosság felvilágosítása és az esetleges parasztmozgalmak elkerülése végett a május 27-i konzisztórium ülésen arról született döntés, hogy a munkácsi egyházmegye elkezdje az áprilisi törvények ruszin nyelvre való fordítását. E célból külön bizottságot hoztak létre a főpapság prominens tagjaiból. Szemere Bertalan belügyminiszter június 30-án tudatta, hogy anyagiakkal kívánja ösztönözni az 1848-as törvények ruszin nyelvű fordítását. A munka azonban lassan haladt, s nincs tudomásunk arról, hogy a bizottság valóban elkészítette volna a rá bízott feladatot.⁹⁶

⁹⁶ *Bendász István*: Az 1848–1849-es szabadságharc és a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye. Ungvár 1997. 18–19., 25–26.

A munkácsi egyházmegye területén élő görögkatolikus románok Máramaros és Szatmár, kisebb lélekszámban Bereg és Ugocsa megyéket lakták. Rendelkeztek nemesi származású, a megyei közéletben különböző funkciókat betöltő politikusokkal. A ruszinokhoz hasonlóan magyarbarát politikát folytattak. Patrióta magatartásuk több formában is megmutatkozott. Képviselőik már az 1848. május 10-i máramarosszigeti gyűlésükön hűségükről biztosították a királyt, a hazát és a nemzetet. Nyilatkozatot is kiadtak, melyben a közelmúlt eseményeit így értékelték: „Megrázta idegeinket a hír, a szláv szellemben és érdekeben Bánát és Bácskában történt iszonyú hazaárulásnak híre.” Máramaros megye minden „oláhajkú lakosai” nevében kijelentették, hogy mindig igaz magyar polgárok voltak és maradnak.⁹⁷ Ugyanezen a napon jelent meg Jura György cikke, amelyben a magyarországi románok hűségéről írt.⁹⁸

5.2.3. *A nemzetőrség és a honvédtoborzás megszervezése*

Az ország más vidékeihez hasonlóan Északkelet-Magyarországon is sort kerítettek a helyi nemzetőrség felállítására, illetve a honvédtoborzásra. A nemzetőrséget az 1848. évi XXII. törvénycikk értelmében alakították meg. Az új rendvédelmi szervezet feladata volt biztosítani a közrendet, illetve az ország polgárainak személyi és vagyonbiztonságát. A törvény fegyveres szolgálatra kötelezett minden 20 és 50 év közötti férfit, akik meghatározott jövedelemmel vagy vagyonnal rendelkeztek. A nemzetőrök általában az ország módosabb, magyar ajkú polgárai közül kerültek ki, ám a törvény szerint szükséges esetben besorozhatók voltak azok is, akik nem tudták teljesíteni a nemzetőri cenzust.⁹⁹

A nemzetőrségi szolgálat során a lakosság egy jelentős hányadának módja nyílt elsajátítani a fegyverforgatás fortélyait. Az itt szerzett ismereteket a reguláris hadsereg megszervezésénél is kamatoztatni lehetett. A nemzetőrség zászlóaljkból épült fel. Egy-egy zászlóalj századokra, a századok szakaszokra oszlottak. A nemzetőrök összeírása spontán módon, a pesti forradalom után vette kezdetét. A központi szervező munkát az április 20-án felállított Országos Nemzetőrségi Haditanács látta el, amely Batthyány Lajos miniszterelnök közvetlen fennhatósága alatt állt.¹⁰⁰

⁹⁷ *Solymosi J.*: Forradalom és szabadságharc i. m. 43–44.

⁹⁸ Marcius Tizenötödike, 1848. május 10. 192.

⁹⁹ Magyar Törvénytár. Szerk. Márkus Dezső. 1836–1868. évi törvénycikkek. Budapest 1896. 244–246.; *Solymosi J.*: Forradalom és szabadságharc i. m. 37.

¹⁰⁰ *Urbán Aladár*: A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán. Budapest 1973. 381–385.

5. táblázat *A nemzetőrség létszámának alakulása
Északkelet-Magyarországon 1848-ban*

Megye/város	Nemzetőrség (fő)	Arány (%)
Bereg	1 180 (április vége)	0,9
	6 000 (augusztus eleje)	4,8
Ung	6 000 (szeptember)	5,2
Máramaros	3 795 (június vége)	2,1
Ugocsa	2 400 (július közepe)	4,8
Beregszász	300 (április vége)	8,6
	424 (május vége)	12
Munkács	330 (április vége)	7,5
	400 (május vége)	9
Ungvár	400 (június vége)	5
Sziget	378 (június eleje)	6,3

Szerkesztette: Molnár Ferenc. Forrás: *Solymosi J.*: Forradalom és szabadságharc i. m. 37.

Az északkelet-magyarországi törvényhatóságok közül Bereg megyében még az összeírást elrendelő április 21-i kormányfői rendelet előtt megkezdődött a nemzetőrség szervezése (lásd az 5. táblázatot). Ung, Ugocsa és Máramaros megyékben az első nemzetőrszázadokat 1848 júniusától állították fel. A városok közül Beregszász, Munkács és Ungvár állított ki jelentősebb számú csapatot. Ung, Bereg, Ugocsa megyében a lakosság 5 százaléka iratkozott fel nemzetőri szolgálatra, amely nagyjából megfelelt az országos átlagnak. Ezzel szemben az egyik legszegényebb megyének számító Máramarosban valószínűleg az előírt cenzus játszott közre abban, hogy a helyi lakosság mindössze 2 százalékat sorozták be. A régió esetében érvényesült az az országos tendencia, miszerint a nemzetőri szolgálatra a leginkább a városi és a magyar ajkú polgárok jelentkeztek. A nemzeti-ségek kevésbé mutattak hajlandóságot a belső rendfenntartó szervezethez való csatlakozásra. Ugocsa megyében az adta a távolmaradás okát, hogy a helyi ruszinság a sorkatonai szolgálattal azonosította a nemzetőrséget. Ung megyében pedig az a rémhír terjedt, hogy a nemzetőröket nemso-kára a cári csapatok ellen fogják bevetni Galíciában. Mindazonáltal Ung megyében jelentékeny számú ruszin lakosság kérte a nemzetőrségbe való felvételét. Bereg megyében viszont fenntartásokkal fogadták a ruszinok

jelentkezését, ezért mindössze 500 fő felfegyverzését rendelte el Eötvös Tamás nemzetőrségi parancsnok.¹⁰¹

1848 nyarán az Országos Nemzetőrségi Haditanács több alkalommal rendelkezett a nemzetőrök egységes szabályzatáról és felszereléséről. Az ajánlott felszerelést és ruházatot azonban csak a tehetősebb városok és települések polgárai tudták megengedni maguknak. A munkácsi nemzetőrök az előírás szerinti fekete csákó és szürke nadrág helyett búzavirágkék tábori sapkát és kék nadrágot viseltek (lásd a 3. ábrát). Atillájuk az előírás szerinti búzavirágkék színű volt. Hasonló hiányosságok jellemezték az alakulatok fegyverzetét. Északkelet-Magyarországon a szuronyos puska hiányát vadászpuskával, kaszával vagy lándzsával igyekeztek pótolni.¹⁰²

3. ábra *Munkácsi nemzetőr*

Forrás: *Fakász Mihály – Fakász János: Északkelet-Magyarország a szabadságharc viharában.* Munkács 2002. 128.

¹⁰¹ *Urbán A.:* A nemzetőrség és honvédség i. m. 32., 62., 69.; *Solymosi J.:* Forradalom és szabadságharc i. m. 37–39.

¹⁰² *Urbán Aladár:* Utasítások és tervezetek az 1848-as nemzetőrség szervezésére. *Hadtörténelmi Közlemények* 3. (1956) 3–4. sz. 333–349.; *Bagu Balázs – Szakáll Mihály:* A szabadságharc nemzetőrei. Ungvár–Budapest 1994. 22–29.; *Solymosi J.:* Forradalom és szabadságharc i. m. 39–40.

A nemzetőr-alakulatok gyenge hadereje miatt a kormány többféle módon próbálta megerősíteni a magyar fegyveres erőket. A magyarországi kiegészítésű, külföldön állomásozó császári-királyi (a továbbiakban: cs. kir.) katonaság hazahozatala vontatottan haladt. Ennek nyomán Batthyány miniszterelnök 1848. május 16-án elrendelte egy 10 ezer fős önkéntes sereg felállítását. Ezt a tíz zászlóaljból álló reguláris haderőt nevezték honvédségnek. A honvédség a magyar minisztériumnak engedelmesskedett, szervezését a Nemzetőrségi Haditanács kezdte el. Északkelet-Magyarországon elsőként Bereg megyében indult el az újoncozás. A törvényhatóság a részletes központi utasítás kézbesítése előtt Pestre küldött 200 főt. Közülük 56 fő bizonyult katonai szolgálatra alkalmasnak, akik az 1. és a 2. zászlóaljban teljesítettek szolgálatot.¹⁰³

A toborzókörzeti felosztás szerint Ung megye a 9., míg Bereg, Ugocsa és Máramaros a 10. honvédszászlóalj toborzóhelyeire küldte újoncait. A Bereg megyei újoncokat Nagykállóba, a máramarosiakat Szigetre, az ugocsaiakat Nagykárolyba irányították. Az ungiak számára Miskolc szolgált a toborzás helyszínéül. A 10. honvédszászlóalj létszáma viszonylag hamar, június közepére betelt. Bereg, Ugocsa és Máramaros megyékből rendszerint a vagyonos és értelmiségi rétegekből álltak a legnagyobb számban honvédnek. A 9. honvédszászlóalj feltöltése lassabb ütemben haladt. A 9. és a 10. zászlóaljakat augusztus elején a délvidéki szerb felkelők ellen vezényelték.¹⁰⁴

1848. augusztus 13-án Batthyány miniszterelnök a délvidéki főhadszíntéren súlyosbodó harcok következtében arra utasította a törvényhatóságokat, hogy kezdjék el ún. önkéntes mozgó nemzetőr-alakulatok szervezését (lásd a 4. ábrát). Ebben az esetben a sorozást nem kötötték vagyoni cenzushoz. A mozgó nemzetőr csapatok többsége az ősz folyamán honvédszászlóaljjá alakult át. Az alakulatok felszereléséről a törvényhatóságoknak kellett gondoskodniuk. A négy északkelet-magyarországi vármegye mozgó nemzetőr századainak a szolnoki és aradi táborba kellett volna megérkezniük. A délvidéki helyzet kiéleződése, a szeptember 11-én meginduló horvát támadás és az északkelet-magyarországi régió galíciai határ menti elhelyezkedése azonban átírta a korábbi elképzeléseket. Batthyány miniszterelnök engedélyt adott az ungi és a máramarosi mozgó nemzetőr-

¹⁰³ Urbán A.: A nemzetőrség és honvédség i. m. 241., 275.

¹⁰⁴ Urbán A.: A nemzetőrség és honvédség i. m. 395.; Solymosi J.: Forradalom és szabadságharc i. m. 41–42.

századok otthon maradására. Ezzel magyarázható, hogy Bereg és Ung önkéntesei csak októberben csatlakoztak a magyar főssereghez.¹⁰⁵

4. ábra Bereg vármegye mozgó nemzetőrei

Forrás: *Fakász M. – Fakász J.: Északkelet-Magyarország a szabadságharc i. m. 128.*

5.2.4. Az 1848. őszi események

Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros az 1848–49. évi szabadságharcok idején végig a magyar hatóságok fennhatósága alatt maradtak. A háttér szerepét betöltő régió etnikailag igencsak heterogén volt, ezért különös figyelmet kapott az ország vezetésétől. A forradalom szabadságharcba torkollása során számítani lehetett konfliktusok kialakulására. Ilyen helyzet legelőször a kiváltságaikat az 1848-as törvények értelmében elvesztő román nemesség kapcsán állt elő. Az aknasugatagi sóvágók lázadását leszámítva Északkelet-Magyarországon 1848 őszeig nem került sor a román nemzeti-lakosság magyar hatóságokkal való tömeges szembefordulására.¹⁰⁶

¹⁰⁵ *Lehoczky Tivadar:* Bereg megye és a munkácsi vár 1848–1849-ben. Munkács 1899. 37–39.; *Urbán A.:* A nemzetőrség és honvédség i. m. 189., 218.; *Bagu B. – Szakáll M.:* A szabadságharc nemzetőrei i. m. 33–36., 42.; Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története. Szerk. Hermann Róbert. Budapest 1996. 133–134.; *Solyosi J.:* Forradalom és szabadságharc i. m. 42–43.

¹⁰⁶ *Solyosi J.:* Forradalom és szabadságharc i. m. 49.

A nemzetiségi mozgalmak kontrollálása érdekében meghozott lépés volt, amikor István főherceg nádor és Szemere belügyminiszter kinevezte Mihályi Gábort (lásd a 11. képet), Máramaros román származású képviselő-jét Ugocsa, Bereg, Ung, Szatmár, Közép-Szolnok, Kővár-vidék és Kraszna megyék, valamint a 17. (2. román) határőrezred királyi biztosává (augusztus 24.).¹⁰⁷ Mihályi a görögkatolikus papsággal kiváló kapcsolatokat ápolt, így a felek együtt tudtak működni a felmerülő konfliktushelyzetek megoldásában.

10. kép *Mihályi Gábor (1807–1875)*

Forrás: Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc eseményei a történelmi Máramarosban. Szerk. Mazalik Alfréd. Máramarossziget 1999. 15.

Szeptember 23-án Batthyány utasította Máramaros vármegyét, hogy a galíciai fejlemények miatt önkéntes nemzetőrségét tartsa otthon. Három nappal később a miniszterelnök hasonló tartalmú utasítást küldött Ung vármegyének.¹⁰⁸

1848 októberétől Máramaros Erdéllyel határos részeiről egyre gyakrabban érkeztek nyugtalanító hírek. A helyi nemzetiségi mozgolódások háttérben legtöbbször Karl Urban alezredes közelben állomásozó ha-

¹⁰⁷ *Csatáry György*: Szabadságharc a végeken. Anno 1848–1849. Ungvár 1999. 64.; *Solymosi J.*: Forradalom és szabadságharc i. m. 34.

¹⁰⁸ Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története i. m. 164., 166.

táróralakulatai álltak. A román ajkú Borsa (Máramaros megye) település küldöttséget menesztett a Naszodon állomásozó Urbanhoz, ahol képviselőik október 1-jén a Habsburg-ház védelmére esküdtek fel.¹⁰⁹ Miután Máramaros vármegye részéről a békés meggyőzés taktikája kudarcot vallott, Péterffy Endre nemzetőr őrnagyot küldték ki szigeti és szabolcsi nemzetőrökkel a lázadás megfékezésére. Október 28-án a borsaiak megtámadták a település közelében állomásozó nemzetőr csapatokat, utóbbiak azonban benyomultak a faluba, és elkergették az ellenszegülőket.¹¹⁰

December 3-án Urban csapatai újra betörték Máramarosba. Jelenlétük ezúttal Szacsalban okozott felfordulást. A borsai és a szacsali támadás között azonban volt egy fontos különbség: Szacsal lakossága nem fordult a magyar hatóságok ellen. Sőt, a szacsaliak – a román határőrök közeledésének láttán – Gyenge János görögkatolikus parókustól szerettek volna útmutatást kérni. Ezt azonban már nem tudták megtenni, mivel Urban katonái rátörték Gyenge lakására; őt, nejét és az ott tartózkodó Rednik Mihályt esküdtet „agyba-főbe verték és kínozták.” Nyilvánvaló, hogy a szacsali parókus hívei előtti bántalmazása a görögkatolikus klérus magyar szabadságharc melletti kiállása miatt történt. A román határőrök végleges visszaszorítása főleg a Kossuth Lajos vezette Országos Honvédelmi Bizottmány (a továbbiakban: OHB) és Jozef Bem erdélyi főparancsnok intézkedéseinek köszönhetően történt meg 1848 végén – 1849 elején.¹¹¹

1848 őszének egyik legmeghatározóbb eseménye az V. Ferdinánd magyar király által kibocsátott október 3-i manifesztum, melyben elrendelte a magyar törvényhozás felosztatását, és a Magyarországon állomásozó katonai erőket a teljhatalmú biztossá kinevezett Josip Jelačić horvát bán parancsnoksága alá helyezte. Az északkelet-magyarországi események középpontjává Munkács és környéke vált, ahová a térségben állomásozó cs. kir. haderő, a 9. Hartmann-gyalogezred különböző századai csapatösszevonást kezdtek végrehajtani. Ezt az említett alakulatok Galíciába való távozásának előkészítése indokolta. Munkácson állomásozott a 9. gyalogezred 2. zászlóaljának két százada. Franz Laube, a munkácsi vár osztrák érzelmű parancsnoka vonakodott teljesíteni Kossuth október 8-i felhívását, s csak a hónap második felében nyilvánította ki hűségét az OHB iránt.

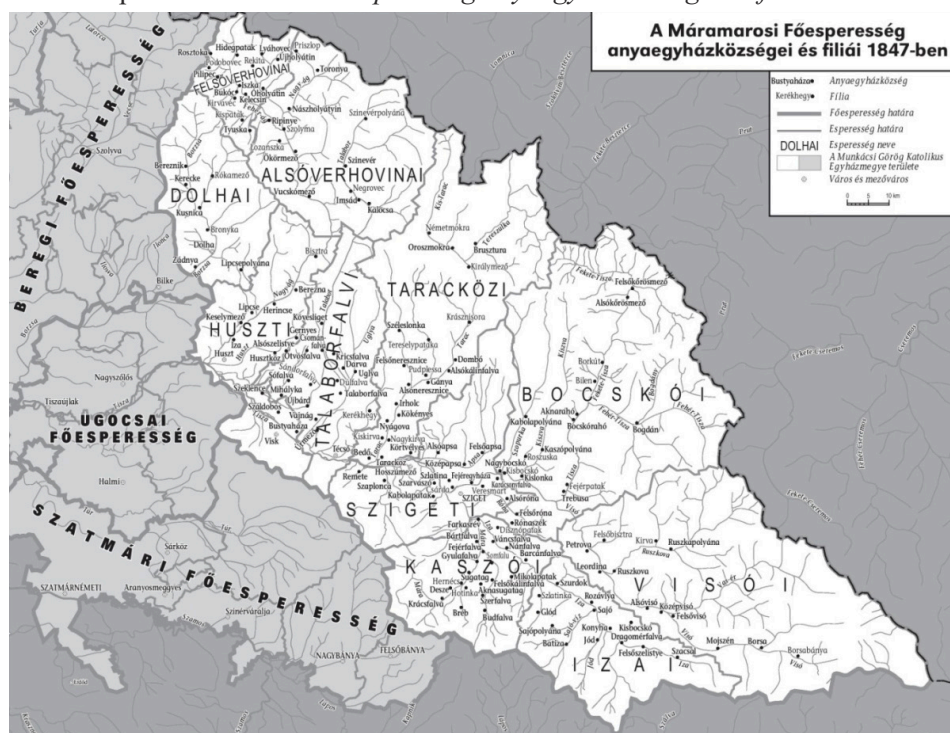
¹⁰⁹ Pap Dénes: Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez 1848–1849 I–II. Pest 1868–1869. I. 109–110.

¹¹⁰ Várady Gábor: Hulló levelek. Máramarossziget 1892. 110–112.; Solymosi J.: Forradalom és szabadságharc i. m. 59–60.

¹¹¹ Vö. Solymosi József: Adalékok Máramaros vármegye 1848–49-es történetéhez. In: Ad acta. A Hadtörténelmi Levéltár Évkönyve 2002. Szerk. Lenkefi Ferenc. Budapest 2003. 62–66.

Az október eleji feszültség élesedését csak fokozta, hogy a vár mellett táborozó ungi Hartmann-század parancsnoka, Knorek főhadnagy nyomást kívánt gyakorolni a helyi görögkatolikus parókusokra, hogy a hívek számára hirdessék ki az október 3-i császári manifesztumot. A helyzet csak október végére rendeződött, miután a Hartmannok Galíciába távoztak, és Laube parancsnok is hajlandóvá vált együttműködni a magyar hatóságokkal. A klérus nagy valószínűséggel megtagadta a császári manifesztum kihirdetését, ami hozzájárult a kialakult konfliktus békés rendezéséhez.¹¹²

4. térkép A Máramarosi Főesperesség anyae gyházközségei és filiái 1847-ben

Forrás: Molnár F.: A Munkácsi Egyházmegye i. m. Melléklet.

A belpolitikai helyzet kiszámíthatatlanságát tovább növelte V. Ferdinánd december 2-i lemondatása. Ugyanezen a napon I. Ferenc József magát osztrák császárnak és magyar királynak nyilvánította. 1849 januárjától a magyar vezetés – az előretörő cs. kir. támadás miatt – kénytelen volt

¹¹² Solymosi J.: Forradalom és szabadságharc i. m. 57–59.

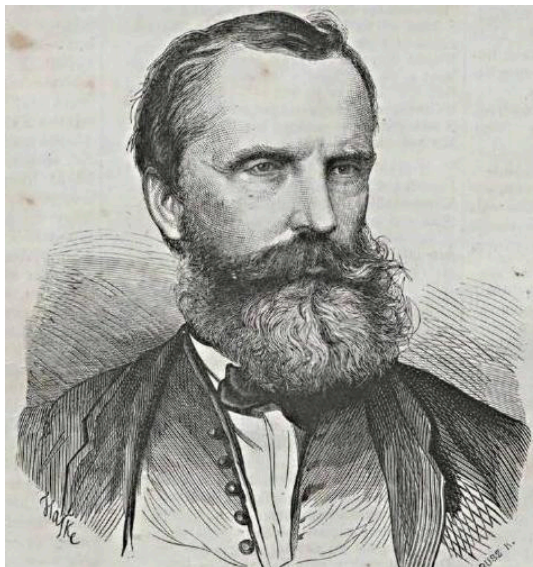
Pestről Debrecenbe áttenni székhelyét. 1848 decemberében Franz Schlik gróf cs. kir. altábornagy felvidéki támadása már-már az északkeleti vármegyéket is megközelítette, de el nem érte.

5.2.5. 1849 tavasza: a verhovinai események és a podheringi ütközet

Bem sikeres erdélyi hadjáratát követően nem kellett tartani Urban román csapatainak támadásától. Újabb veszély fenyegetett azonban Máramaros megye ruszinok lakta hegyvidéki része, az ún. Verhovina felől. Ez a terület az osztrákokhoz lojális Galíciával volt határos. Az ung–bereg–máramarosi határvonalon szolgálatot teljesítő cs. kir. egységek a galíciai és bukovinai főhadparancsnokság ellenőrzése alá tartoztak.¹¹³

A máramarosi–galíciai határszakasz – az 1848 decemberében meginduló cs. kir. támadás következtében – a Debrecenbe költözött magyar kormányzat közvetlen háttérországává vált. A Máramarosban önkéntes zászlóaljot szervező Várady Gábor őrnagy (lásd a 12. képet) későbbi visszaemlékezésében így értékeli megyéje szerepét: „Mi is azt mondtuk Máramarosról, amelyet ha elveszítünk, elveszett volna az egész Tiszavidék s az országgyűlés nem üthette volna fel sátorát Debreczenben.”¹¹⁴

11. kép Várady Gábor (1820–1906) őrnagy

Forrás: Vasárnapi Ujság, 1867. december 1. 585.

¹¹³ Solymosi J.: Forradalom és szabadságharc i. m. 89.

¹¹⁴ Várady G.: Hulló levelek i. m. 108.

1849 tavaszán a cs. kir. csapatok több alkalommal indítottak lokális méretű támadásokat a magyar határőrök ellen. Ezek közül kiemelkedett a máramarosi Toronya környéke ellen intézett március 20–21-i portya. Az eset következményeként a hidegpataki és a toronyai lakosság jelentős hányada a térségben szolgálatot teljesítő görögkatolikus papság ellen fordult. A feldühödött lakosság különböző mértékű atrocitásokat intézett Toronya, Hidegpatak, Kelecsény, Lengyelszállás és Tarújfalu települések papjai ellen.¹¹⁵ Musztyánovics István felsőverhovinai alesperes május 5-i tudósításából¹¹⁶ kitűnik, hogy a rend fenntartása és a hátország biztosítása érdekében elengedhetetlen a magyar kormányzat és a helyi papság szoros együttműködése.

A verhovinai eseményeket követően a galíciai főhadparancsnokság jóval nagyobb erőket mozgósított az északkelet-magyarországi hátország ellen. A hadművelet a magyar honvédség dicsőséges tavaszi előrenyomulását kívánta visszavetni. A Joseph Barco báró, cs. kir. vezérőrnagy által vezetett dandár mintegy 3 600 főt tett ki. Az ellenség április 19-én lépte át a Vereckei-hágót, s a régió védelme szempontjából fontos jelentőségű munkácsi várat fenyegette. A feszültséget tovább fokozta, hogy a cs. kir. csapatok között Hartmann-gyalogosok is helyet kaptak. Mivel 1848 őszéig az alakulat kötelékébe tartozó katonák állomásoztak Munkács és a vár környékén, ezért a helyiek attól tartottak, hogy a Hartmannok bosszúból fel fogják dúlni a várost. A Galiciából betörő dandárral „szemben álló magyar csapatok néhány honvédszázadot és megyei, illetve városi nemzetőrszázadot tettek ki. A honvédek és nemzetőrök mindenhol igyekeztek lassítani a dandár mozgását szórványos ellenállással, vagy utak, szorosok eltorlaszolásával.” A védekezést Martinyi Frigyes őrnagy, a 21. honvédszászlóalj parancsnoka szervezte meg, aki a Munkácstól néhány kilométerre fekvő Podhering falunál (lásd a 13. képet) kívánta megállítani az ellenséget. A védelem esélyeit jelentősen növelte, hogy a község a megáradt Latorca folyónál és magas hegyek lábánál feküdt.¹¹⁷

A magyar erők a podheringi Latorca-hidat döntő fontosságúnak ítélték. A híd tüzéségi fedezetére 18-20 honvédot küldtek ki, akiknek vezetője

¹¹⁵ Vö. *Molnár Ferenc*: Adalékok a verhovinai határvidék hadtörténetéhez (1849. március). *Acta Beregsasiensis* 9. (2010) 3. sz. 121–130.

¹¹⁶ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL), A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye iratanyaga – F. 151, op. 10, od. zb. 59, ark. 3–4.

¹¹⁷ Vö. *Solymosi József*: A podheringi ütközet. 1849. április 22. In: *Ad acta. A Hadtörténelmi Levéltár Évkönyve* 2001. Szerk. Lenkefi Ferenc. Budapest 2002. 44–48.

a munkácsi egyházmegye kispapja, Andrejkovics Endre lett. Andrejkovics nemzetőr csapatában ott találjuk azt a Leskovics-Lángfy Lászlót, aki növénydétártára volt az ungvári szemináriumban. A két kispap együtt szerzett tüzérségi kiképzést Pesten. Andrejkovics csapata a Latorca-híd mellett emelkedő Szarkahegyen telepedett meg, mindössze négy ágyújával. Az április 22-én lezajlott podheringi ütközet végkimenetelét döntően befolyásolta a tüzérség hatékonysága. A védelem ágyúinak néhány jól célzott lövéssel sikerült olyan zavart és fejetlenséget előidézni az ellenség soraiban, hogy utóbbiak végül jobbnak látták, ha visszatérnek Galíciába. Ezután a „hős kis csapat bátor vezérével [azaz Andrejkovicsal] – egy ember veszteség nélkül – nagy diadallal vonult be Munkács várába, melyet oly dicsően mentett meg a túlnyomó ellenségtől. A nép nagy lelkesedéssel fogadta a megérkező hős pap vezért s elnevezte »Munkácsi hős«-nek, amit méltán meg is érdemelt.”¹¹⁸

12. kép *A hősi magyar helytállásnak 1901-ben emléket állító obeliszk a Szarkahegy lábánál*

Forrás: Niklay János fényképe. Vasárnapi Újság, 1901. június 2. 359.

¹¹⁸ *Ambrus József*: Paphonvédek albuma. Nagyikinda 1892. 143–147., 158.; *Bendász I.*: Az 1848–1849-es szabadságharc i. m. 138–145., 168–170.; *Solymosi J.*: A podheringi ütközet i. m. 44–48.

5.2.6. *Végig a magyar szabadságharc szolgálatában*

A Galíciából érkező támadást követően egy sokkal nagyobb veszély árnyéka vetült a tavaszi hadjárat fényes győzelmeire. I. Miklós orosz cár 1849. május 9-én kiáltványban jelentette be, hogy a magyar szabadságharc leveréséhez fegyveres segítséget nyújt I. Ferenc József osztrák császárnak.¹¹⁹ Ugyanezen a napon Horváth Mihály vallás- és közoktatási miniszter elrendelte, hogy az egyházi és iskolai hatóságok hat hét leforgása alatt írásban fejezzék ki a magyar függetlenség iránti hódolatukat.¹²⁰

Május 17-én Ungváron egy nagyszabású tömegrendezvény keretében ünnepelték meg a Habsburg-ház trónfosztását és a Függetlenségi Nyilatkozat elfogadását. A történekről a Közlöny tudósítása szolgál információval. A lap az eseményt a magyar honfoglalás jelentőségéhez hasonlította: „Ma nagyszerű és dicső napot ünneplünk. Ünneplünk egy oly napot, melyet őseink csak Ázsiából ki jövetelükkör ünneplének az ungi hegyek bércei között, s ez nemzeti függetlenségünk ünnepe volt.” A lap a jelenlévők közül kiemeli Eötvös Tamás kormánybiztost és Popovics Bazil püspököt. A főpásztor tízezer fős tömegnek celebrált táborig misét a szabad ég alatt. Ezt követően felolvasták a Függetlenségi Nyilatkozat szövegét. A dokumentum tartalmát több nyelven elmagyarázták, feltehetőleg ruszinul is. Az eseményt nagy lakoma zárta.¹²¹

Várady Gábortól tudjuk, hogy a Habsburgok-trónfosztása és a magyar szabadság máramarosszigeti megünneplése május 7-én zajlott le. Itt Szepesy Sándor római katolikus főesperes és Veres Sándor református lelkész tartott táborig misét. A Függetlenségi Nyilatkozat szövegét Nánágy Lajos főjegyző olvasta fel. A görögkatolikus klérus feladata volt, hogy elmagyarázza az új politikai változásokat a nemzetiségi lakosság számára. Seregélyi Sándor bocskói esperes ruszinul, Lázár Sándor esperes pedig románul teljesítette ebbéli kötelezettségeit. A többnyelvű magyarázat a Közlöny június 5-i híradása szerint a nagyszőlősi ünnepségről sem maradt el.¹²²

Időközben az orosz beavatkozás lehetősége cselekvésre sarkallta a magyar vezetőket. Május 18-án a Szemere-kormány az ország népéhez intézett kiáltványában hívta fel a figyelmet az orosz beavatkozás valószínűségére. Ennek nyomán keresztes hadjáratot és népfelkelést hirdetett

¹¹⁹ *Hermann Róbert*: „Tenni kevés, de halni volt esély.” Az 1849. évi nyári hadjárat. *Hadtörténelmi Közlemények* 112. (1999) 2. sz. 10.

¹²⁰ *Hermann R.*: Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc i. m. 322–323.

¹²¹ *Közlöny*, 1849. június 7. 470–471.

¹²² *Várady G.*: *Hulló levelek* i. m. 138.; *Közlöny*, 1849. június 5. 462.

meg Trencséntől Máramarosig. Szemere belügyminiszteri minőségében egy nyolcpontos körrendeletben értesítette a várható fejleményekről és teendőkről kormánybiztosait – köztük Luzsénszky Pál szepesi, sárosi és zempléni, Eötvös Tamás ungi és beregi, Mihályi Gábor máramarosi kormánybiztosokat. Az ellenállás megszervezésében a minisztertanács fontos szerepet szánt a papságnak és a lelkészeknek. Horváth kultuszminiszter május 18-án az ország minden felekezeti lelkészeit felszólította, hogy a népfelkelést illetően működjenek együtt a polgári hatóságokkal. A klérus feladatául szabta a kormány óvintézkedéseinek és rendeleteinek kihirdetését, körmenetek, országos böjt, illetve könyörgő imák tartását, harangok meghúztatását.¹²³

13. kép Szemere belügyminiszter utasítása a fő- és alispánokhoz, illetve a kormánybiztosokhoz

UTASÍTÁS.

Borsod, Abauj, Torna, Gömör, Zemplén, Heves, Nógrád, Szabolcs, Zolyom, Hont, Bars, Győr, Komárom, Nyitra, Esztergom, Turocz, Szepes, Liptó, Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros, fő és alispányihoz s k. biztosaihoz
A' muszka sereg átlépte az ország határait. Ok az aggodalomra, a' félelemre nem. Az új borulat új alkalom új győzelemre; melyben sok hazafinak omlik vére, de a' süker el nem maradhat, mert isten igazságos. Készen áll a' haza védelmére egy roppant tábor, mely 180,000 emberből többet számlál, mely naponként szaporodik.

Készen áll maga a' nép, melynek száma millió, mely honában van, mely előlép a' mikor kell, és vissza húzódik a' mikor akar.

Készen áll a' nép, mely mindent elpusztítván az ellenség elől, annak élelmezését lehetetlenné teszi, és kárát a' haza megmentésére annak a' ki azt szenvedte.

Est hirdesse ön a' szomszéd t. hatóságok elnökeivel együtt.

Hirdesse a' hatalmas sereget, mely a' nemzetet védi. Hirdesse a' nép meggyőzőhetlenségét, ha az fölül. Rémitő az, látásán az ellenség megfélemlik, és ereje megfogyatkozik.

Tehát keltséfel a' népet. Indítsa meg a' kereszties háborút. A' papi szónokok áljanak elő, keresztel kezökben. A' muszka nem kegyelmez annak, a' ki alá veti magát, de fél a' szabad embertől. Ha alá veti magát a' nép, elrabolja félelmeszi vagyonát, nincs más választás, mint halni vagy győzni.

Jobra, balra, elől, hátul, nagy tömegben csoportosuljon össze a' nép! Ha egyebet nem tesz is, az ellenség nem haladhat' elő; mert vagy előmenőt, vagy holmát veszélyeztetli. És félelmes helyzetet megdöri erejét.

De ez nem megy másképen, mintha rendkívüli eszközökhöz nyulunk.

A' harangok veretessenek félre.

A' pap templomi öltözetében jelenjen meg.

Énekeljen a' nép szent buzdító éneket.

Tartassanak hazafii beszédek, melyben a' buta ellenség lerajzoltatván, a' szabadság lángcsóttal festessék.

Az előkelők mind áljanak előre a' tömegnek.

Markáit, vagyonát, családját küldje a' nép rejtek helyre, erdőbe, a' maga gyujtsa fel a' mit az ellenség használhatna.

Igy szabadult meg egykor Muszkaország, így szabaduljunk mi meg a' muszkától, — még hatalmas táborunk más felé teljesíti kötelességét.

Ön tartson gyűléseket. Hozzon össze Tömegeket. Ezek hátrak, az egyesek magokban félknek.

A' nemzet őrség is mind keljen fel. Főbírtékik félkne áljanak.

Igy a' pap' a' nép a' nemzetőr, az előkelő mind együtt indítsa meg a' szabadság kereszties háborúját, mert bizonyos, hogy a' hadsereg megmenti a' hazát, ha a' nép is teljesíti kötelességét.

Megváróm öntől, hogy már eleve kiadott részletes rendeleteinkhez, tartandja magát, melyeknek veleje ez: mindent merni, mindent áldozni, hogy a' haza megmentessék.

Budapesten, június 26. 1849.

**Belügyminiszter,
SZEMERE BERTALÁN.**

Forrás: *Fakász M. – Fakász J.: Északkelet-Magyarország a szabadságharc i. m. 141.*

¹²³ *Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben I–III. Genf 1865. III. 86–88.; Pap D.: Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának II. i. m. 447–461.*

Június közepén a Dukla-hágón át a cári intervenció főszerege Ivan Fjodorovics Paszkevic herceg, tábornagy vezetésével Magyarország területére lépett. Ennek nyomán a magyar kormány június 26-án újból kiáltványt tett közzé, melyben az oroszok elleni keresztes háborúban való részvétel mellett gerillaharcra és lakóhelyének elpusztítására buzdította a népet (lásd a 14. képet). „A kiáltvány kibocsátása felelőtlenség volt, hiszen anélkül vezetett volna az ország jelentős területeinek pusztasággá válásához, hogy ezáltal az ellenség előnyomulását jelentősen lassítani lehetett volna. Az sem vallott valóságérzékre, hogy a népfelkelést az aratási időszakban hirdették meg.”¹²⁴

Az ungvári gimnázium diákja, a később íróként tevékenykedő Iván Szilvay, aki a nyári iskolaszünetét a Munkács melletti szülőfalujában töltötte, tanúja volt, hogyan készülődtek a magyar erők az ellenség visszaverésére. Szilvay leírja, hogy a magyar hatóságok intézkedései valódi pánikhangulatot idéztek elő az egyszerű lakosság körében, akik a védelemhez való csatlakozás helyett tömegesen menekültek a hegyekbe. Csak az aszszonyok, gyermekek és az idősek maradtak otthon.¹²⁵

Az 1849. júniusi cári betörés következtében Észak-Magyarország megtartása lehetetlen vállalkozásnak tűnt, mivel e régióban az ellenség túlereje kilencszeres volt.¹²⁶ Ennek ellenére több kísérlet történt a helyi erők összpontosítására. Görgei Artúr hadügyminiszter június 2-án kiadott parancsában Kazinczy Lajos ezredest (lásd a 15. képet) külön hadosztály szervezésével bízta meg Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros területén. Kazinczy Munkácsra hozta létre főhadiszállását. Legfőbb céljai közé tartozott, hogy hadosztálya szervezési munkálatait kellőképpen ellássa, továbbá, hogy őrizze Magyarország északkeleti határait. Az ezredes hadtestté kívánta fejleszteni seregét. Csapata azonban nem érte el az ehhez szükséges létszámot (10 000 fő). A hadosztály július 25-i hadrendje mintegy 7 345 fős létszámról tanúskodik. A helyben toborzott, puskaport még nem szagolt sereg katonái között a nyári munkák és az orosz betörés okozta zűrzavaros állapotok miatt is gyakoriak voltak a szökések. Ez igencsak megkérdőjelezte a Kazinczy-hadosztály éles helyzetben való bevetőségének sikerét.¹²⁷

¹²⁴ Erdődy Gábor – Hermann Róbert: Batthyány – Szemere. [Budapest] 2002. 276. Vö. Pap D.: Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának II. i. m. 479–480.

¹²⁵ И., Сильвай: Автобиография. Ужгород 1938. 40–41.

¹²⁶ Hermann R.: „Tenni kevés...” i. m. 19.

¹²⁷ Kazinczy életrajzát és hadosztálya történetét illetően vö. Pásztor Emil: A tizenötödik aradi vértanú. Budapest 1979.; Solymosi József: Kazinczy Lajos ezredes, a tizenötödik aradi vértanú. Budapest 2018.; Uő: Az északkelet-magyarországi Kazinczy-hadosztály iratai, 1849. június 12. – augusztus 25. Hadtörténelmi Közlemények 132. (2019) 1. sz. 253–311.

14. kép *Kazinczy Lajos (1820–1849) ezredes (1872-ben készült litográfia)*

Forrás: *Németh Máté*: A tizenhét aradi vértanú. Múlt-kor 2014. október 6. https://mult-kor.hu/20141006_a_17_aradi_vertanu?pIdx=3, letöltés 2021. júl. 29.

Miután Cseodajev orosz parancsnok hadserege egészen Debrecenig tört előre, Kazinczy június 30-án kénytelen volt elhagyni Munkácsot, és még ezen a napon levelet intézett Bemhez, amelyben közölte, hogy Husztra vonul, s egyben szolgálatait is felajánlotta az erdélyi seregek számára. „Osztrolenka véres csillaga” azonban – helytelenül – visszautasította a hozzá forduló ezredest, továbbá meghagyta neki, hogy az oroszok mögött igyekezzen zavart kelteni. A Kazinczy-hadosztály számára a legnagyobb problémát az jelentette, hogy a magyar hadvezetés nem tudott világos és egyértelmű parancsokat adni arra nézve, hogy milyen tevékenységet folytasson. A hadosztály július végén már Ungváron állomásozott. Itt Popovics püspök vendégül látta a sereg tisztikarát. A főpásztor az ungvári vár melletti mezőn – tizenkét másikkal együtt – megszentelte a Várady Gábor vezette máramarosi toborzású 105. honvédszászlóalj lobogóját.¹²⁸

Az oroszok tiszai átkelése miatt Görgei Artúr elrendelte, hogy az északkelet-magyarországi erők parancsnoka vagy maradjon a helyén, vagy

¹²⁸ *Várady Gábor*: A görög húsvét Ungvárt. Budapesti Hírlap, 1884. május 14. Melléklet. 1–2.

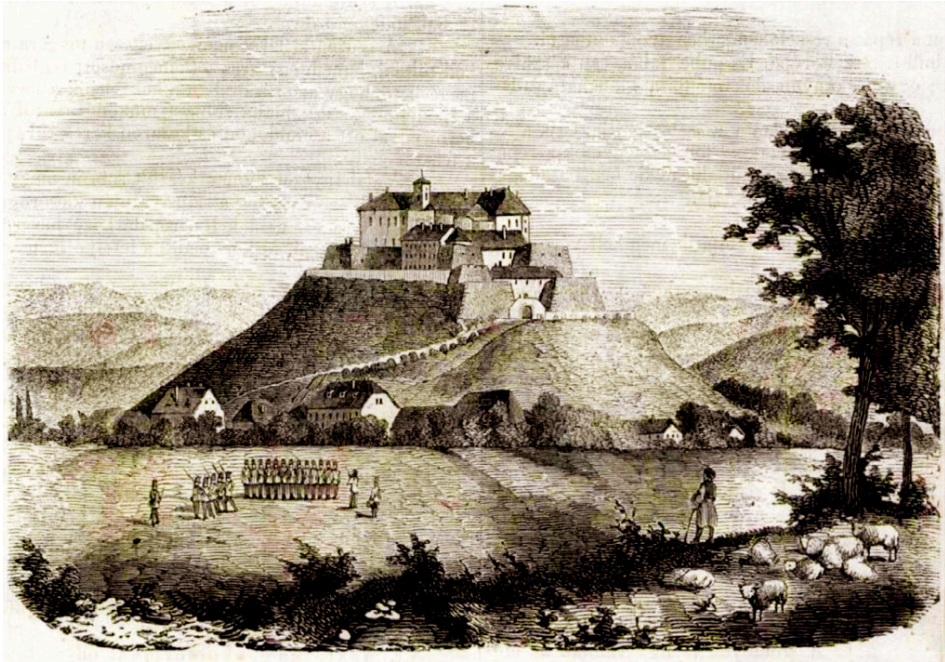
csatlakozzon Bem erdélyi seregéhez, mert a magyar főszereggel való egyesülése kivitelezhetetlenné vált. Közben Erdélyben is felgyorsultak az események. Július 29-én Bem Kossuthtól kérte Kazinczy hadosztályának rendelkezésére való bocsátását, mivel a lengyel tábornok Grotenhjelm orosz altábornagy hadosztályát akarta Beszterce városánál megtámadni. Bem elképzelését Aulich Lajos hadügyminiszter mellett maga Kossuth is támogatta. Ezért az erdélyi erőkkel való csatlakozás végett Kazinczy hadosztályával együtt augusztus 6-án elhagyta Munkácsot. Máramarosszigeten és Kapnikbányán, s az ottani hegyeken át igyekezett Erdélybe. Naszód vagy Beszterce táján kívánt Bemhez csatlakozni. Nem tudott róla, hogy a lengyel altábornagy az augusztus 9-én bekövetkezett utolsó nagy csatavesztésének helyszíne (Temesvár) felé vette az irányt.

1849. augusztus 20-án az északkelet-magyarországi hadosztály megérkezett Zsibóra, ahol egyesült az erdélyi hadsereg maradványaival. Kazinczy itt kapta meg az eredetileg a maradék erdélyi csapatok parancsnokához címzett, fegyverletételre felszólító Görgei-levellet. A haditanács a fegyverletétel mellett döntött, bár többen ellenezték azt. Köztük volt a 105. honvédszászlóalj őrnagya, Várady Gábor is, aki zászlóalját hazavezette Máramarosba, majd ott feloszlatta. Rajtuk kívül is sokan távoztak egyénileg vagy csapatostul. Így Kazinczy ezredes mindössze pár száz katonával és tiszttel tette le a fegyvert augusztus 25-én Grotenhjelm orosz tábornok csapatai előtt Zsibón. Ezzel az utolsó mozgó magyar haderő is kapitulált.

A Kazinczy-hadosztály augusztus 6-i, Munkácsról való távozását követően már csak a helyi várórség és Rembowsky lengyel alezredes dandárja maradt az északkelet-magyarországi vármegyékben. Utóbbira augusztus közepén Szelvan orosz vezérőrnagy serege mért döntő csapást. Augusztus 19-én Anton Karlovics orosz altábornagy mintegy 15 ezer főből álló serege – Beregszász irányából – a munkácsi vár (lásd a 16. képet) alá érkezett. Karlovics levélben szólította megadásra Mezösy Pál munkácsi várparancsnokot. A cári főtiszt által küldött parlamenterek felmutatták Görgei Kazinczyhoz írt levelét, melyben tájékoztatta az ezredet az augusztus 13-i világsi fegyverletételről. A vár tisztikara kételkedett a levél hitelességében. Ezért a védők – az oroszok engedélyével – küldöttséget indítottak a volt magyar fővezérhez. A Kralovánszky László térszázados vezette delegáció Görgei Nagyváradon fogalmazott levelével tért vissza, melyben az oroszok előtti fegyverletételt ajánlotta a munkácsiaknak. Az őrség augusztus 26-án adta át a várat az oroszoknak. A cári csapatok ezt követően kitűzték a fekete-sárga császári lobogót. A magyarok közül 32 tiszt és 329 katona került

fogságba. A cs. kir. csapatok augusztus 27-én jelentek meg Munkácson. Az osztrák hatóságok politikai foglyokkal töltötték meg a várat.¹²⁹

15. kép *A munkácsi vár*

Forrás: Vasárnapi Újság, 1856. szeptember 28. 340.

5.2.7. *Megtorlás és neoabszolutizmus*

A szabadságharc utáni tömeges megtorlás elveit Julius Haynau báró, tábornagy, a Magyarországon állomásozó osztrák haderő főparancsnoka 1849. július 1-i proklamációja fektette le. Ennek értelmében 1848. október 8. után minden „pártütéssel” kapcsolatba hozható tett és személy a haditörvények hatálya alá esett. 1849 őszének tömeges hadbírószági eljárásai folyamán a kompromittáltság megállapításánál két tényezőt tekintettek perdöntőnek: az 1848. október 8-a utáni politikai tevékenységet és az 1849. április 19-i Függetlenségi Nyilatkozat kibocsátásában való bármiféle közreműködést.¹³⁰

¹²⁹ Vö. *Lehoczky T.*: Beregmegye és a munkácsi vár i. m. 133–145.; *Várad Sternberg János*: Munkács kapitulációja 1849-ben. *História* 4. (1982) 1. sz. 14–15.; *Solymosi J.*: Forradalom és szabadságharc i. m. 108–111.

¹³⁰ *Deák Ágnes*: Polgári átalakulás és neoabszolutizmus 1849–1867. Budapest 2009. 18.

Északkelet-Magyarország 1849 augusztusáig a magyar hatóságok ellenőrzése alatt állt. Ezért a helyi közigazgatás és katonai alakulatok vezetői számíthattak az osztrák hatóságok felelősségre vonására. A régió történetéhez köthető Ormai (Auffenberg) Norbert neve, aki 1848. május elejéig a munkácsi várban raboskodott. Szabadon bocsátását követően Kossuth szárnysegédjeként, majd ezredesi rangban a honvéd vadászrezdek főfelügyelőjeként tevékenykedett. Haynau Ormait 1849. augusztus 22-én akasztatta fel Aradon. A tizenötödik vértanúként szokás emlegetni Kazinczy Lajos ezredest, akit október 25-én lőttek agyon az aradi vár sáncárkában. Egy nappal Kazinczy kivégzése előtt akasztották fel a pesti Újépület mögött Perényi Zsigmond bárót, a felsőház másodelnökét. Perényi fő bűne az volt, hogy aláírta a Habsburg–Lotharingiai-ház trónfosztását kimondó Függetlenségi Nyilatkozatot. A pesti hadbírótság teljes vagyonek Kobzásra és kötél általi halálra ítélte a magyar vezetés mellett végsőkig kiálló helyi kormánybiztosokat. Ezeket az ítéleteket a bíróság Eötvös Tamás, Mihályi Gábor és Mann József esetében 4–6 évnyi várfogságra módosította, míg Szintay Jánost teljes kegyelemben részesítette.¹³¹

5.2.8. Az Ungvári Kerület és az olmützi alkotmány kihirdetése

1849 elején a harcok még javában folytak Magyarországon, amikor az osztrák kormányzat hozzáfogott az új katonai-polgári közigazgatás létrehozásához. Az új adminisztratív rendszer körvonalait az olmützi alkotmány tartalmazta. A dokumentum a koronatarományok felsorolásában, önállóként, azaz Magyarországtól elválasztva tüntette fel Erdélyt a Partiummal, Horvát-Szlavónországot Fiumével és a Tengeremlékkel, illetve létre kívánta hozni az ún. Szerb Vajdaságot.¹³²

A megmaradt magyarországi területek ideiglenes közigazgatási szervezetét Haynau cs. kir. táborszernagy 1849 októberében–novemberében kiadott rendeletei alapján hozták létre (lásd a 4. térképet). Ennek kiindulópontját a katonai kerületek felállítása jelentette, melyeket a székelyül szolgáló városokról neveztek el.¹³³ A magyarországi törzsterületet öt katonai kerületre osztották. Ezek között szerepelt a Kassai Katonai Kerület, amely a Kassai, a Lőcsei és az Ungvári Polgári Kerület felett gyakorolt joghatóságot. Az Ungvári Polgári Kerület négy északkelet-magyarországi megyét foglalt magába: Ungot, Bereget, Ugocsát és Máramarost. A

¹³¹ Solymosi J.: Forradalom és szabadságharc i. m. 122–123.

¹³² Deák Ágnes: „Nemzeti egyenjogúsítás”. Kormányzati nemzetiségpolitika Magyarországon 1849–1860. Budapest 2000. 41–44.

¹³³ Uo. 103.

megyék élén az ún. „megyefőnökök”, más néven megyei elnökök álltak. Ungban Piller Gedeon, Beregben Fejérváry István, Ugocsában Jelenek István, míg Máramarosban Markovics Antal látta el a megyefőnöki feladatokat. Az Ungvári Kerület joghatósága tehát nagyjából a mai értelemben vett Kárpátalja területére terjedt ki. E négy megyét felölelő északkelet-magyarországi közigazgatási egység élén Villecz Ignác cs. kir. főispán állt, aki október 26-i eskütelét követően indult el Ungvárra. Villecz mellett fontos szerepet töltött be a főbiztossági hivatal előadója és irodaigazgatója, Adolf Dobránszky (lásd a 17. képet) is, akit az osztrákbarát ruszin mozgalom vezetőjeként október 15-én neveztek ki hivatalába.¹³⁴

5. térkép Magyarország közigazgatása 1850-ben

Forrás: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Bach-korszak>, letöltés 2021. júl. 29.

Dobránszky a Zemplén vármegyei Rudlón született görögkatolikus papi családban. A bányamérnök végzettségű ruszin vezetőt Csehországban érte az 1848-as változások híre. Ekkorra már jó kapcsolatokat épített ki a szlovák és a cseh nemzeti vezetőkkel. Eleinte támogatta az 1848-as magyar

¹³⁴ *Sashegyi Oszkár*: Az abszolutizmuskori levéltár. Budapest 1965. 33., 265–266.; *Molnár Ferenc*: Az olmützi alkotmány kihirdetése az Ungvári Kerületben (1849. november–december). *Limes* 3 (2016) 252.

forradalmat, de csakhamar szembefordult vele. A galíciai és kárpátaljai ruszin lakosságot egy tartományban szeretne volna egyesíteni, ezért Bécs szolgálataiba állt. 1849 nyarán cs. kir. kormánybiztosként működött a Habsburgok segítségére siető cári hadsereg mellett. Dobránszky úgy vélte, hogy az Ungvári Kerület bázisán véghezviheti a ruszin autonómiára vonatkozó programját. Ez a törekvés csakhamar nyilvánvalóvá vált a ruszin lakosság és a görögkatolikus papság számára is, hiszen az osztrák kormányzat nemzetiségpártoló rendelkezései nyomán ők kezdték el „Orosz” (Ruszin) Kerületnek nevezni a közigazgatási egységet. Nem véletlen, hogy az Ungvári Kerület megszüntetését és közvetlenül a Kassai Katonai Kerület alá rendelését (1850. március vége) a helyi ruszinság „ungvári katasztrófaként” emlegette.¹³⁵

16. kép *Adolf Ivanovics Dobránszky (1817–1901)*

Forrás: *Ф.Ф., Аристов: Карпато-руссіе писатели. Изсльдованіе по неизданнымъ источникамъ I–III. Москва 1916. I. 174.*

¹³⁵ *C., Добош: Адольф Иванович Добрянский: очерк жизни и деятельности. Пряшев 1956. 42., 52.; М., Данилак: Галицькі, буковинські, закарпатські українці і. м. 183–184.; Oskar Sashegyi: Ungarns politische Verwaltung in der Ära Bach 1849–1860. Graz 1979. 32–34.*

A kérészeletű Ungvári Kerület aktivizálta a görögkatolikus egyházat is. Popovics Bazil munkácsi püspök ugyan 1850 őszeig rendőri őrizetben maradt,¹³⁶ viszont helynöke, Csurgovics János kész volt együttműködni a Dobránszky vezette ruszin körrel. A kooperáció több síkon is megnyilvánult: Dobránszky görögkatolikus szeminaristákat kívánt alkalmazni tisztviselőként, emellett síkra szállt a ruszin nyelv és nemzet egyenjogúságáért.¹³⁷

A munkácsi egyházmegye és Dobránszky között nézetkülönbségek is adódtak. Dobránszky oroszbarát köre egyre inkább a nagyorosz nyelv kizárólagos hivatali használatát követelte, míg a munkácsi papság ezzel két ok miatt nem értett egyet. Egyrészt az ószlávra alapozott ruszin nyelvet preferálták, másrészt attól féltek, hogy a nagyorosz nyelv használatának kizárólagossá tétele elriaszthatja a magyar és román híveket. A cári seregek északkelet-magyarországi átvonulása, a régióból Oroszországba távozott értelmiségiek fényes karrierjének híre, valamint a cári propaganda felkeltette az orosz nyelv és kultúra iránti érdeklődést a helyi ruszinság körében. A ruszofil eszme alapján élénk kapcsolat bontakozott ki a galíciai ukránok és a magyarországi ruszinok között. Így a 19. század közepén kezdetét vette a ruszin és nagyorosz nyelvi irányzat vetélkedése.¹³⁸

A nemzeti egyenjogúságot hirdető olmützi alkotmányt Magyarországon 1849. március 11-én hirdették ki először, életbe léptetését a „rend” helyreállítása utánra halasztották. Az alaptörvényt november 1-jén ugyan újra kihirdették Magyarországon, de az ostromállapot miatt ekkor sem léptették életbe. Maga I. Ferenc József császár hatalmának korlátozását látta az olmützi alkotmányban, ezért az uralkodó azt 1851 augusztusában felfüggesztette, majd ez év december 31-én hatályon kívül helyezte. Az Ungvári Kerület négy megyéjének történetébe meghatározó eseményként vonult be az olmützi alkotmány nyilvános kihirdetése, amire az adott megye vezetőjének jelenlétében, a megye székhelyén vagy jelentősebb városában rendezett gyűlésen került sor. Az összejöv-

¹³⁶ KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 3, ark. 141–142.; F. 151, op. 10, od. zb. 2, ark. 105.; *Zakar Péter*: Katolikus papok és protestáns lelkészek a kassai cs. kir. hadbírótság előtt 1849–1854. *Hadtörténelmi Közlemények* 132. (2019) 1. sz. 181.

¹³⁷ *Botlik József*: Hármás kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997). Budapest 1997. 63–64., 75–77.; *Mayer Mária*: Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910. Budapest 1977. 31–32.

¹³⁸ *Mayer M.*: Kárpátukrán (ruszin) i. m. 9., 15.; *Paul Robert Magocsi*: *The Shaping of a National Identity Subcarpathian Rus', 1848–1948*. Cambridge–London 1978. 46–47.

telt követően a jelenlévők rendszerint a helyi római vagy görögkatolikus templomba vonultak, ahol hálaadó misén vettek részt.

A birodalmi alaptörvényt legkorábban (1849. november 28.) az ugoicsai Nagyszőlősen ismerhette meg a megye közönsége, ahol Jelenek István megyei elnök mondott nyitóbeszédet. A rendezvényt megtisztelte jelenlétével Villecz kerületi főispán is. A gyűlést követően a résztvevők a helyi római katolikus templomban foglaltak helyet, ahol az uralkodóért és a békés rendezésért imádkoztak. A Figyelmező című lap jelentése szerint ekkor a „nép hangulata igen jó; mert a béke legfőbb óhajta.” Ennek némileg ellentmond a Magyar Hirlap levelezőjének későbbi tudósítása, mely a törvényes rendet veszélyeztető önkényes földfoglalásokról adott hírt. A lap szerint a megyefőnök az alkotmány kihirdetésének napján szót emelt e törvénytelen gyakorlat ellen, s kiállt a birtoktulajdon szentsége mellett. Ennek köszönhetően csakhamar abbamaradtak a földfoglalások. December 30-án a megyei tisztikar felesküdt a császárra. A reformátusok pedig nyilatkozatban fogadtak hűséget az uralkodónak.¹³⁹

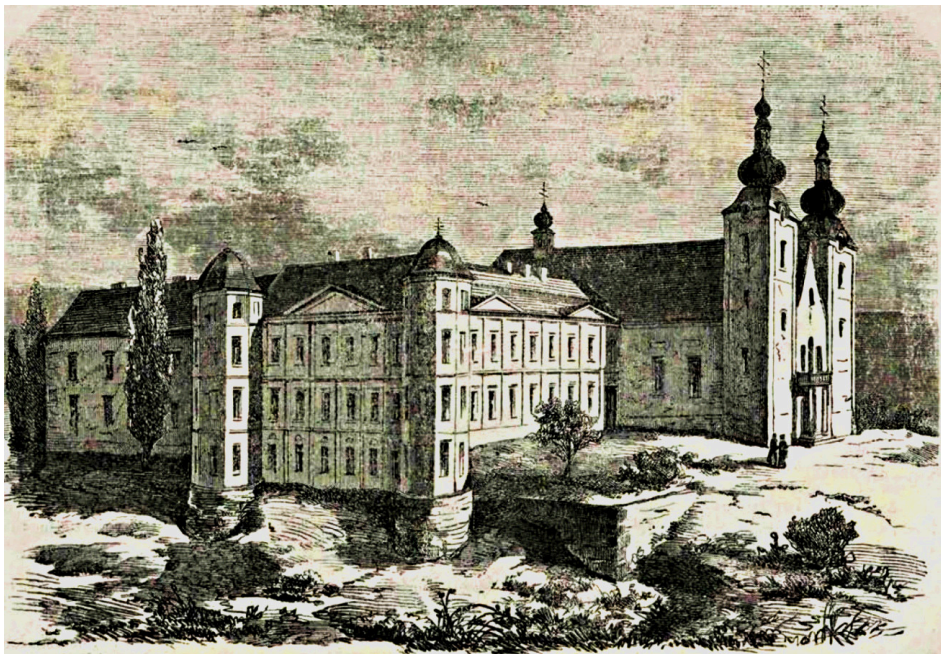
A kerületi és megyei székhelyül szolgáló Ungváron november 29-én hirdették ki a birodalmi alaptörvényt, „a hatóságok jelenlétében, a cs. k[ir]. katonaság tisztelgése mellett s a megyeház udvarára gyűlt nagy néptömeg előtt”. Ezt követően a görögkatolikus székesegyházban (lásd a 18. képet) tartottak hálaadó misét. A császárárt mondott imádságot a cs. kir. tűzértség díszlövésekkel üdvözölte. A nap zárásaként 100 főre terítettek ebédet a megyeháza ünnepélyesen feldíszített nagytermében, ahol Ferenc József arcképét is elhelyezték. A tudósítás szerint az „ünnepély igen ragyogó volt, s a jó kedv élénkíté az egész társaságot”.¹⁴⁰

November végén a Bereg megyei Munkácson is közhírré tették az olműtzi alkotmányt, amit a helyiek vegyes érzelmekkel fogadtak: „Megyénkben a birodalmi alkotmány kihirdetése óta csend és béke uralkodik, a lakosság egy része az új alkotmányt a legnagyobb örömmel fogadta, míg más része avval nem tud megbarátkozni.” A gyűlést Fejérváry István megyei elnök vezette. Az alaptörvényt három nyelven: magyarul, németül és ruszinul is kihirdették. Ezt követően a római katolikus templomban misét tartottak. A napot díszebéd zárta, ahol Villecz kerületi főispán is jelen volt.¹⁴¹

¹³⁹ Figyelmező, 1849. december 13. 510.; Magyar Hirlap, 1850. január 18. 226.

¹⁴⁰ Magyar Hirlap, 1849. december 13. 100.

¹⁴¹ Magyar Hirlap, 1850. január 5. 180.; uo., 1850. február 24.

17. kép *Az ungvári görögkatolikus püspöki rezidencia és a székesegyház*

Forrás: Vasárnapi Újság, 1863. május 17. 173.

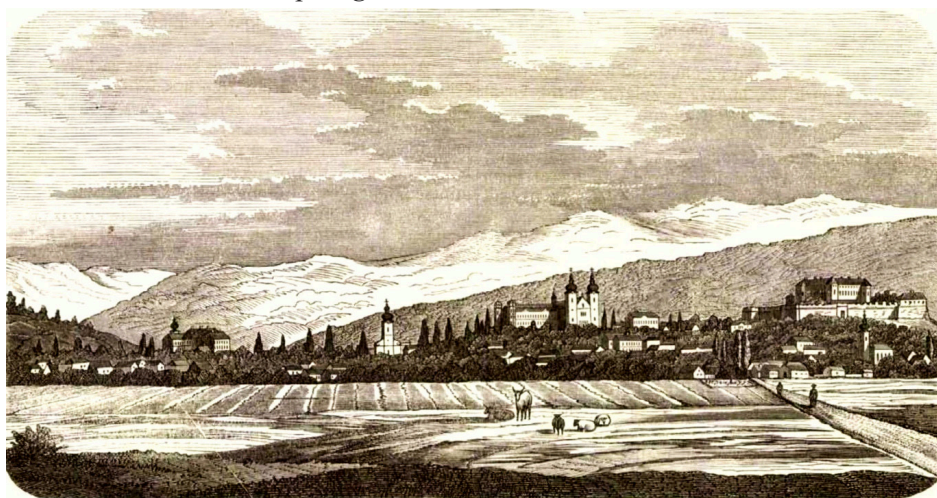
Máramarosban a birodalmi alkotmány kihirdetését egy másik nyilvános esemény előzte meg. December 2-án Máramaros öt koronavárosa (Máramarossziget, Hosszúmező, Técső, Huszt és Visk) Markovics Antal megyei elnök intézkedése nyomán megünnepelte Ferenc József uralkodásának egyéves évfordulóját. Ennek tiszteletére Máramarosszigeten lakomát és táncmulatságot is rendeztek. Az alkotmányt december 16-án ismerhette meg a város lakossága. A kihirdetést a megyeháza melletti téren végezték ruszin, román és magyar nyelven. Ez alkalommal Anderkó Péter görögkatolikus püspöki helynök örömeinek adott hangot. Markovics megyei elnök felszólítására a tömeg a görögkatolikus templomba vonult, ahol hálaadó misét celebráltak a császár hosszú és békés uralkodásáért.¹⁴²

A korabeli sajtóközlemények a birodalmi alkotmány nyilvános kihirdetéseiről mint békés és jó hangulatú eseményekről számoltak be. Azonban ne feledjük, hogy elevenen élt még a helyi magyarság és magyar szabadságért harcoló jelentős számú nemzetiségek emlékezetében az október

¹⁴² Magyar Hirlap, 1849. december 16. 111.; uo., 1850. január 10. 196.

6-i aradi kivégzések friss élménye, ezért az osztrák kormány félhivatalos lapjának számító Magyar Hirlap nem ad(hat)ott hiteles tudósítást az Ungvári Kerületben uralkodó közhangulatról. A cenzúra szigorúságáról még két év múlva is így nyilatkozott a Hölgfutár egyik ungvári levelezője: „A tudósítandó tárgyaknak jelenleg oly nagy a halmaza, hogy alig tudnék kigázolni, ha véletlenül eszembe nem jutna önnek tapasztalt censoredi tolla, melly visszatilt az időszak sorompói közé.”¹⁴³

18. kép *Ungvár városa a Bach-korszakban*

Forrás: Vasárnapi Újság, 1858. november 28. 569.

A közállapotok szempontjából igen tanulságos Vilecz kerületi főispán 1849. december 20-i jelentése, melyben azt írta Karl Geringer magyarországi polgári biztosnak, hogy a kerülete területén élő műveltebb nemesek, ügyvédek, illetve általában a honoráciorok¹⁴⁴ nincsenek megelégedve a jelenlegi viszonyokkal, veszélyeztetik a békét, s a legelső alkalommal lázítani fognak. Vilecz ugyan elismerte, hogy az Ungvári Kerület szlovák, ruszin és román nemzetiségű lakosai boldogak és császárhűek a nemzeti egyenjogúsításnak köszönhetően, viszont a „helyzetre való tekintettel az ostromállapot hosszabb ideig való fenntartását javasolja, valamint azt, hogy a kormány még néhány évig ne hívjon össze országgyűlést. A szenvedélyek ugyanis

¹⁴³ Hölgfutár, 1851. július 19. 655.

¹⁴⁴ Rendszerint nem nemesi származású, vagyontalan, nagyrészt protestáns vallású magyarok, akik értelmiségi foglalkozást űztek (ügyvédek, orvosok, mérnökök stb.).

még túlságosan fel vannak kavarva, az országgyűlés pedig csak növelné az izgatottságot, az egymással szembenálló pártok elkeseredését [...] s általában a fennálló viszonyok teljes felforgatását eredményezné.”¹⁴⁵

5.2.9. A politikai és nemzetiségi élet élénkülése az 1860-as évek elején

Az olmützi alkotmány hatályon kívül helyezésétől 1860 októberéig Magyarország államformája nyílt uralkodói abszolútizmus volt, ahol a törvényhozást I. Ferenc József császár (1848–1916) saját kezében tartotta. Ezen a helyzeten az uralkodó által 1860. október 20-án kiadott októberi diploma változtatott, amely meghirdette az alkotmányos elvekhez való visszatérést. Az októberi diploma rendelkezéseinek pontosítása céljából bocsátotta ki az uralkodó az 1861. évi februári pátentst, amely valójában az alkotmányos keretek közötti központosító szándékokat kívánta érvényre juttatni. A Habsburg Birodalom az októberi diploma és a februári pátens nyomán alkotmányos monarchiává vált. Ez az állapot 1861. november 5-ével ért véget, amikor is egy császári rendelet értelmében újra bevezették a rendeleti kormányzást (provizórium). Az októberi diploma kihirdetését követő meghatározó eseménynek tekinthető a törvényhatóságok, azaz a megyék újjászervezése (1860. november). Ezek élére Ferenc József főispánokat nevezett ki. 1848-as alapon megyei bizottmányok és a választott megyei tisztviselői karok alakultak. Elrendelték továbbá, hogy a közigazgatási hatóságok és törvényszékek ismét a magyart tekintsek hivatalos ügykezelési nyelvnak, de egyben kinyilvánították, hogy a községek belső ügyeiket a maguk választotta nyelven vihetik. Visszaálltak a régi megyehatárok és a szolgabírók által igazgatott hagyományos járások.¹⁴⁶

Az uralkodói pátensek megnyitották az utat a magyar országgyűlés összehívása előtt. A törvényhozó testület 1861. április 2-án kezdte el munkáját. A választásokat 1861 márciusában tartották meg az 1848. évi V. törvénycikk alapján, azzal a különbséggel, hogy a választhatóságot immár nem kötötték a magyar nyelv tudásához. Mivel a pesti országgyűlés nem volt hajlandó törvénybe iktatni az októberi diplomát és a februári pátentst, ezért Ferenc József feloszlatta azt (1861. augusztus 22.).¹⁴⁷

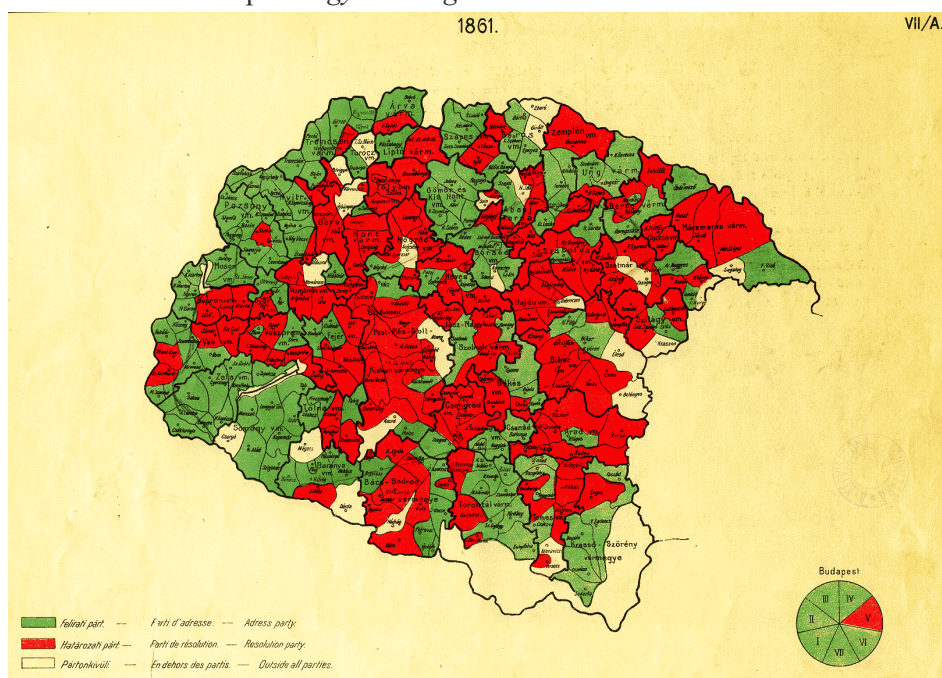
¹⁴⁵ Stejer Lajos: A tót nemzetiségi kérdés 1848–49-ben. Okmánytár I–II. Budapest 1937. II. 663–666. Írásunkban a jelentés Sashegyi Oszkár által készített magyar nyelvű kivonatából idéztünk. Lásd: *Sashegyi Oszkár*: Munkások és parasztok mozgalmi Magyarországon 1849–1867. Iratok. Budapest 1959. 20–21.

¹⁴⁶ Szabad György: Forradalom és kiegyezés válaszutján (1860–61). Budapest 1967. 78., 158–160., 259–262., 604–605.

¹⁴⁷ Csorba László: Az önkényuralom kora (1849–1867). In: Magyarország története a 19. században. Szerk. Gergely András. Budapest 2005. 316–319.

Az októberi diploma és a benne foglalt föderalista irányelvek az északkelet-magyarországi megyékben is felpezsdítették a politikai életet. Nagy várakozások előzték meg a közelgő országgyűlési választásokat. A helyi magyar nemesség régi politikai befolyását szerette volna visszaszerzeni. Erre jó esélyt kínált, hogy a választókerületeket az 1848-as határokhoz hasonlóan húzták meg (lásd az 5. térképet). A neoabszolutizmus időszakában jelentékeny sikereket elért ruszin vezetők pedig képviselőket kívántak delegálni a magyar törvényhozásba.

6. térkép *A magyarországi választókerületek 1861-ben*

Forrás: *Fodor Ferenc: A magyarországi országgyűlési képviselőválasztási kerületek 1861-ben.* OK jelzet: 471.024. <https://mpgy.ogyk.hu/mpgy/valasztasiterkep>, letöltés 2021. júl. 23.

Bereg vármegye állandó választmánya 1861. január 21-én az 1848. évi V. törvénycikk alapján választotta meg a központi választmányt. A megye négy képviselőt adott az országgyűlésnek. A helyi nemesség Buday Sándor első alispán vezetésével készült a választásokra. Nemzetiségi vonatkozással a munkácsi és a nagyberegi mandátumok bírtak. Munkácson Eötvös Tamás vásárosnaményi földbirtokost, egykori 1848–49-es Ung és

Bereg megyei kormánybiztost választották meg képviselőnek. Sikeréhez hozzájárultak azok a görögkatolikus papok is, akik Eötvös politikai programját közvetítették a ruszin népnek.¹⁴⁸

19. kép *Mészáros Károly (1821–1890)*

Forrás: <http://www.byzantinohungarica.com>, letöltés 2021. júl. 29.

Ruszin–magyar ellentétek kísérték viszont a nagyberegai választást (felvidéki kerület). E kerületben indult Ung megye törvényszéki ülnöke, ismert magyar író és publicista, Mészáros Károly (lásd a 20. képet) is, aki görögkatolikus vallásának köszönhetően kapott tisztviselői állást a neoabszolútizmus időszakában.¹⁴⁹ Mészáros elsősorban a kerület hegyvidéki ruszin választóinak érdekeit kívánta érvényesíteni. Vele szemben indult a helyi magyar nemesség jelöltje, Buday Lőrinc, akit alispán fivére (Buday

¹⁴⁸ Szabad Gy.: Forradalom és kiegyezés i. m. 207.; Ruszoly József: Országgyűlési képviselő-választások Magyarországon 1861–1868. Az 1848. évi pozsonyi V. és kolozsvári II. törvénycikkek gyakorlata kormányhatósági és hazai helytartósági levéltári források alapján. Budapest 1999. 251.

¹⁴⁹ Mészáros Károly önéletrajza. S. a. r. Csorba Csaba. Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 22. (1974) 61.

Sándor) és a megye legtekintélyesebb famíliája, a Schönborn család támogatott. Az ungi törvényszéki ülnököt és híveit felbérelt verőlegények segítségével gátolták meg abban, hogy eljussanak a választás helyszínére. Mészárosék ezért óvást tettek Buday megválasztása ellen. Az igazoló vizsgálatot a ruszinul is értő Szaplanczay József és Jura György máramarosi képviselők vezették. A képviselőház végül – írásos bizonyítékok hiányában – nem látta meglapozottnak a Buday ellen felhozott panaszokat, ezért szavazattöbbséggel megszavazták mandátumát.¹⁵⁰

20. kép *Waldstein János ungi főispán*
(*Friedrich von Amerling festménye, 1833*)

Forrás: <https://creativecommons.org>, letöltés 2021. júl. 29.

Ung megye állandó bizottmányát szintén az 1848. évi törvények előírása szerint szervezték újjá. Az első közgyűlést 1860. december 20-ra hívta össze gróf Waldstein János ungi főispán (lásd a 21. képet), aki az 1830-as években Széchenyi István gróf baráti köréhez tartozott.¹⁵¹ A választásra

¹⁵⁰ *Ruszoly J.*: Országgyűlési képviselő-választások i. m. 252–254.

¹⁵¹ KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2259. ark. 1.

jogosultak összeírása a választókerületi székhelyeken (Ungvár, Nagyberezna, Nagykapos és Szobránc) zajlottak le. Nemzetiségi szempontból a nagybereznai kerületet lehetne kiemelni, melynek lakossága szinte teljesen ruszin nemzetiségű volt. A március 18-i választáson Markos György ügyvéd közfelkiáltással nyert mandátumot.¹⁵² Markos ahhoz a szűk ruszin értelmiségi körhöz tartozott, amely a ruszinok polgári igényeinek elismeréséért szállt síkra.¹⁵³

A máramarosi állandó bizottmány 1861. január 29-én határozatot fogadott el arról, hogy a választásokat az 1848. évi kerületek alapján fogja lebonyolítani. Ennek alapján Máramarossziget, Ökörmező, Sugatag, Huszt, Técső és Felsővisó szolgáltak a választókerületek központjául. Máramarosban a ruszinok mellett a román nemzetiség is komoly arányban volt jelen, így befolyásolni tudta a voksolások kimenetelét. Felsővisón például a román nemzetiségű Mihályi Gábort, egykori 1848-as főispánt és kormánybiztost választották meg. Támogatói között találjuk Mihálka Vazul görögkatolikus esperest. Máramarossziget képviselője a magyar nemzetiségű Várady Gábor lett, akit többek között Anderkó Péter görögkatolikus püspöki helyettes (vikárius) is ajánlott. Várady táborában egyformán találunk magyar, román és ruszin nemzetiségűeket. Ifj. Jura György megyei főjegyző Sugatagon nyert, ahol a járás ruszin és román főszolgabírói is felsorakoztak mögé. Ökörmezőnek Seregélyi Sándor bocskói görögkatolikus esperes személyében ruszin képviselője lett. Fontos megjegyeznünk, hogy e nemzetiségi szempontból meglehetősen tarka törvényhatóság választásai a legnagyobb rendben zajlottak. Az 1861. január 21–22-én Nagyszőlősön üléselő Ugocea megyei állandó választmány határozatot hozott, hogy az 1848 előtti gyakorlatot, azaz a követutasítási jog visszaállítását fogja szorgalmazni. Végül két kerületet alakítottak ki: a Nagyszőlős-központú tiszáninnenit és a tiszántúlit, Halmi székhellyel. Előbbiben Ilosvay Bertalan, utóbbiban Ráthonyi Lajos nyert mandátumot. A választásokat nem kísérték nemzetiségi súrlódások.¹⁵⁴

1861 folyamán számos ruszin értelmiségi fogalmazta meg nyelvi és nemzeti követeléseit. A ruszin igények skálája a mérsékelttől a radikális állásfoglalásokig terjedt. Közös pontjuk abban érhető tetten, hogy a görögkatolikus egyház biztosította történeti különállásából vezették

¹⁵² Szabad Gy.: Forradalom és kiegyezés i. m. 169–170.; Ruszoly J.: Országgyűlési képviselő-választások i. m. 283.

¹⁵³ Mayer M.: Kárpátukrán (ruszin) i. m. 54.

¹⁵⁴ Ruszoly J.: Országgyűlési képviselő-választások i. m. 349–350., 374–375.

le a nemzeti egyenjogúságra való igényüket. Az ungi, beregi, ugocsai és máramarosi görögkatolikus papok elsősorban az anyanyelv védelme, ruszin tisztviselők alkalmazása, ruszin szolgabírói járások, választókerületek és görögkatolikus érsekség létrehozása mellett érveltek a magyarországi sajtó hasábjain.¹⁵⁵

A ruszin mozgalom nem jelentkezett olyan politikailag szervezett formában, mint a szerbeknél, románoknál vagy akár a szlovákoknál. Az ungvári gimnáziumban orosz nyelvet és irodalmat oktató ifjú ruszofil, Szabó Cyrill például így mutatott rá népe elmaradottságára: „A fiatal ember hevével tettem fel [...] magamban, hogy mivel népünk jobb állapotát csak művelődésében láttam, életemet és tehetségemet e célra fogom fordítani, mert zokon esett önérzetes létemre azon néphez tartoznom, melyet szomszédai a ’buta’ jelzővel gúnyoltak és be kellett ösmernem, hogy nem méltatlanul.”¹⁵⁶

21. kép *Adolf Dobránszky német nyelvű politikai programja*

Forrás: <https://archive.org/details/rededesungarisch00dobruoft/mode/2up>, letöltés 2021. szept. 30.

¹⁵⁵ Mayer M.: Kárpátukrán (ruszin) i. m. 10., 16., 27–31.; Ruszoly József: Mészáros Károly és rutén nemzetiségi törekvések 1861-ben. A Hajdúsági Múzeum Évkönyve 5. (1983) 137.; Botlik J.: Hármast alatt i. m. 83–84.

¹⁵⁶ Mayer M.: Kárpátukrán (ruszin) i. m. 19–20.

A ruszinok közül egyedül a helytartósági tanácsosi méltóságba emelkedett Adolf Dobránszky képviselt radikális nemzetiségi politikát. Politikai programját előbb Bécsben jelentette meg német nyelven (lásd a 22. képet), majd egy közérthetőbb szövegezésben oroszul is közreadta. Dobránszky síkra szállt egy északkelet-magyarországi megyékből álló ruszin autonóm kerület (district) kialakításáért. Tervei szerint a Magyar Királyság maradék területéből egy német–magyar, egy szerb, egy román és egy szlovák kerületet kellene felállítani.¹⁵⁷ 1861. október végén körlevelet bocsájtott ki, melyben arra szólította fel a görögkatolikus espereseket és ruszin világi vezetőket, hogy a magyar országgyűlést megkerülve vezessenek delegációt Ferenc Józsefhez, s kérjék tőle a ruszin autonómia megvalósítását. Dobránszky az egyházi és világi személyek aláírásával szerette volna nyomatékosítani mozgalma társadalmi beágyazottságát.¹⁵⁸ Elképzeléseihez azonban nem tudta megnyerni Popovics munkácsi püspök és főpapsága támogatását. Az ungvári konzisztórium ugyanis elvetette Dobránszky nemzeti elkülönülésre és egy ruszin delegáció Bécsbe küldésére irányuló terveit.¹⁵⁹

Dobránszkyt az 1860–61-es tevékenysége miatt a Helytartótanács „legszigorúbb dorgálásban részesítette”, és korlátozta hatáskörét. Viszont a ruszin vezetőt 1865-ben képviselővé választották, s egyik vezéralakjává emelkedett az akkor fellendülő ruszin mozgalomnak. A kiegyezést követően azonban Dobránszky elvesztette állami hivatalát, és országgyűlési mandátumot sem sikerült szereznie.¹⁶⁰ Az 1867 májusában beiktatott Pankovics István munkácsi püspök (1866–1874) a dualizmus és a mindenkor magyar kormányok feltétlen hívének számított. A köré csoportosuló magyarbarát, ruszin származású egyházi és világi vezetőkkel szövetkezve sikerült elérnie a Dobránszky által vezetett ruszofilek háttérbe szorítását.¹⁶¹

¹⁵⁷ *Perényi József*: A ruszinok történetének vázlatja 1800–1918. Kandidátusi értekezés, kézirat. Budapest 1954. 179–182.; *M., Кашка*: Етнополітичний розвиток i. m. 169–170.

¹⁵⁸ *Mayer M.*: Kárpátukrán (ruszin) i. m. 33.; *Deák Agnes*: Soknemzetiségű nemzetállam és soknemzetiségű birodalom erőterében. Nemzetiségpolitikai alternatívák 1868 előtt. Századvég 13. (2008) 4. sz. 60., 68.

¹⁵⁹ Mészáros Károly Önéletrajza i. m. 74.; *Ruszoly J.*: Mészáros Károly i. m. 141–142.

¹⁶⁰ *Ludovít Haraksim*: K sociálnim a kultúrnm dejinám Ukrajincov na Slovensku do roku 1867. Bratislava 1961. 190–191.; *Adalbert Toth*: Parteien und Reichstagswahlen in Ungarn: 1848–1892. München 1973. 240.; *Mayer M.*: Kárpátukrán (ruszin) i. m. 31–35.; *Magocsi, P. R.*: The Shaping of a National Identity i. m. 52–53.; *M., Кашка*: Етнополітичний розвиток i. m. 172–173.

¹⁶¹ *Vö. Molnár Ferenc*: A kiegyezés és a ruszin mozgalom. In: „Indivisibiliter ac Inseparabiliter”. „Feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul”. A kiegyezés 150. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia előadásai. Szerk. Szakál Imre. Beregszász–Ungvár 2018. 22–36.

A KÖTET SZERZŐI

Braun László, PhD (Szürte, 1971) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett 1998-ban mint történész, történelemtanár. Általános, illetve középiskolai tanárként dolgozott, majd öt éven keresztül a Kárpátaljai Területi Állami Adminisztráció Oktatási és Tudományos Főosztályán végezte munkáját. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának az elvégzése után 2018-ban szerzett doktori (PhD) fokozatot. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc KMF Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense. Kutatási területe Északkelet-Magyarország története a 19–20. század fordulóján.

Csatáry György, PhD (Kaszony, 1963) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett. Az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Középkori és kora újkori egyetemes történelem doktori programjának elvégzése után 2006-ban szerzett doktori (PhD) fokozatot a történelemtudományok (kora újkori magyar történelem) szakterületen. 2008-tól a történelemtudományok kandidátusa. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc KMF Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének vezetője. Levéltártant, történelmi szaktudományokat és honismeretet oktat. A Kárpátaljai Magyar Akadémiai Tanács tagja. Kutatási területe: a II. Rákóczi Ferenc vezette 1703–1711. évi szabadságharc, Északkelet-Magyarország és Kárpátalja története.

Császár István (Jánosi, 1985) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem szakán szerzett 2008-ben MA szintű oklevelet. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola Nemzetközi Kapcsolatok Története doktori programjában végezte PhD-tanulmányait, 2011-ben szerezte meg az abszolutóriumot. 2010 óta dolgozik a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékén, jelenleg oktatói beosztásban. Kutatási területe: a második világháború utáni kárpátaljai magyar társadalomtörténet, civil társadalmi mozgalmak kialakulása Kárpátalján.

Dancs György (Balazsér, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem és földrajz szakán 2007-ben BA-oklevelet, történelem szakán 2008-ben Specialist oklevelet szerzett. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában abszolvált 2012-ben. A Sárospataki Református Teológiai Akadémia lelképásztori munkatárs

szakán végzett 2017-ben. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára. Kutatási területe: a kolerajárvány az 1831–1832-es években; báró Perényi Zsigmond élete; a reformkori Magyarország az 1820–1840-es években.

Darcsi Karolina (Dercen, 1980) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) földrajz–történelem szakán 2002-ben Specialist oklevelet, 2006-ban a Budapesti Corvinus Egyetem Századvég Politikai Iskola közpolitikai szakirányán MA-oklevelet szerzett, illetve a Pécsi Tudományegyetem Politikatudományok Doktori Iskolájában abszolvált 2006-ban. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára, az intézményen belül működő Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatója. Kutatási területe: a kárpátaljai magyarság érdekérvényesítési lehetőségei a független Ukrajnában; közigazgatás, önkormányzatok, kisebbségi jogérvényesítés.

Dobos Sándor (Beregszász, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola angol nyelv és irodalom szakán 2009-ben BA-oklevelet, történelem szakán 2010-ben BA-, majd 2011-ben Specialist oklevelet szerzett, az Ungvári Nemzeti Egyetemen 2010-ben fejezte be a mesterképzést angol nyelvből és irodalomból, illetve a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában abszolvált 2014-ben. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára, az intézményen belül működő Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatója, valamint a Kiadói Részleg vezetője. Kutatási területe: helytörténet, helység-, utca- és térnevek, 20. századi községnevezendések a mai Kárpátalja területén.

Hires-László Kornélia, PhD (Beregszász, 1982) – 2003-ban az egykori Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolán szerzett tanítói diplomát, majd ezt követően 2009-ben a Debreceni Egyetemen szociológia szakán végzett magiszteri fokozattal. 2017-ben a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán magyar nyelv és irodalom szakon szerzett specialist fokozatú oklevelet. 2021-ben sikeresen megvédte doktori értekezését a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Kommunikációs Doktori Iskolájában. 2001 óta kutatóként dolgozik a Rákóczi-főiskola jelenleg Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpontként ismert intézetében, és 2005 óta

a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola oktatója. Kutatási területei: nyelvi tájkép és etnicitás Kárpátalján, a kárpátaljai magyarság identitása, az ifjúság aktuális problémái, valamint a kárpátaljai magyarság aktuális társadalmi folyamatai.

Kész Barnabás, PhD (Salánk, 1966) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett 1990-ben mint történész, történelemtanár. Egy évig régészként dolgozott az egyetemen, majd több mint két évtizedig általános és középiskolai tanár volt Salánkon. 2012-től a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára, jelenleg docensi beosztásban. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának elvégzését követően, 2019-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot a bölcsészettudományok területén, néprajz- és kulturális antropológiai tudományokban. Kutatási területe: a kárpátaljai magyarság tárgyi néprajza. Ezenkívül foglalkozik helytörténettel, könyvillusztrálással és katonai hagyományőrzéssel is, számos tudományos-ismeretterjesztő kiadvány szerzője.

Molnár D. Erzsébet, PhD (Beregszász, 1979) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) angol–történelem szakán szerzett tanári oklevelet 2002-ben. Tanulmányait a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában folytatta, ahol 2015-ben védte meg doktori értekezését *Kárpátaljai magyarok a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáborai* (1944–1953) címmel. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának vezetője, a Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék docense. Kutatási területe: Kárpátalja szovjetizálása, a kárpátaljai magyar férfilakosság elhurcolása, a donbászi munkaszolgálat.

Molnár D. István, PhD (Nagydobrony, 1979) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) angol–földrajz szakpárján szerzett tanári oklevelet 2002-ben. 2003–2006 között a Debreceni Egyetem Természettudományi Karának Földtudományok Doktori Iskoláját végezte el. Doktori (PhD) fokozatát 2013-ban szerezte. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Földtudományi és Turizmus Tanszékének tanára és az intézményen belül működő Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatója. Kutatási területe: Kárpátalja népessége, közigazgatása.

Molnár Ferenc, PhD (Zápszony, 1986) – Az Ungvári Nemzeti Egyetemen 2009-ben magiszteri szintű oklevelet szerzett angol nyelv és irodalomból, majd 2010-ben elvégezte a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem szakát. Ezt követően az Eötvös Loránd Tudományegyetem Új- és Jelenkori Magyar Történelem Doktori Program miniszteri ösztöndíjas hallgatója. 2019-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot történelemtudományok (19. századi magyar történelem) szakterületen. Jelenleg a II. RF KMF Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense, tanszékvezető-helyettese. Kutatási területe: a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye 19. századi története, valamint a dualizmus korának (1867–1918) felekezeti és nemzetiségi viszonyai.

Orosz Ildikó, PhD (Nagydobrony, 1960) – Az Ungvári Állami Egyetemen szerzett MSc szintű oklevelet matematika szakon 1983-ban. 1981-től a Nagydobronyi Középiskola matematikatanára, 1990-től 1995-ig az iskola igazgatója. 2001-ben a Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskolájában szerzett doktori (PhD) fokozatot nevelésszociológia szakirányban. 2013-ban a Volodimir Hnatyuk Ternopili Nemzeti Pedagógiai Egyetemen pedagógiai tudományok kandidátusa (CSc) fokozatot szerzett általános pedagógia és a pedagógiatörténet szakterületen. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (II. RF KMF) és a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség elnöke, a II. RF KMF Pedagógia és Pszichológia Tanszékének docense. Kutatási területe a kisebbségi oktatás, az anyanyelvi/anyanyelvű oktatás helyzete Kárpátalján a rendszerváltástól napjainkig.

Rácz Béla, PhD (Tiszaújlak, 1981) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) történelem és földrajz szakán szerzett Specialist oklevelet 2003-ban. Az ELTE Földtudományi Doktori Iskola Földtan-Geofizika Programjának elvégzése után 2014-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot földtan szakterületen, archeometriai szakiránnyal. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola oktatási rektorhelyettese, továbbá a Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék docense. Kutatási területe: archeometria, azon belül petroarcheológia: pattintott kőeszköznyersanyagok vizsgálata, források, elterjedési területek, az emberi közösségek kulturális kapcsolatai az őskorban.

Suslik Ádám, PhD (Beregszász, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem és földrajz szakán 2008-ban BA-oklevelet,

majd 2009-ben Specialist diplomát szerzett. 2017-ben Budapesten a Károli Gáspár Református Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskola (Katonai- és politikai konfliktusok 1867–1945 között) programján belül doktori (PhD) fokozatot szerzett. Jelenleg a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának levéltárosa az 1945 előtti Kormányservek Főosztályán. Kutatási területe: az első világháború és az azt követő rövid átmeneti időszak. A témakörön belül publikációi többsége egy adott régió (Északkelet-Magyarország), különös tekintettel Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék gazdaság-, társadalom-, egyház-, valamint hadtörténete tárgykörében jelentek meg. A klasszikus hadtörténetírás mellett olyan témákat is érint, amelyek a hadművelleti területeken vagy a hátszágban történt katonai visszaéléseket vizsgálják.

Szakál Imre, PhD (Bene, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán szerzett történelem és földrajz szakos tanári oklevelet 2008-ban. 2009-től a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának PhD-hallgatója, értekezését 2015-ben védte meg. 2013-tól alma matere Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanársegéde, 2015-től docense. Kutatási érdeklődése Kárpátalja két világháború közötti történetére, a kisebbségtörténetre, Ukrajna történetére és az emlékeztörténetre terjed ki.

Szamborovszkyné Nagy Ibolya, PhD (Sárosoroszi, 1970) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett 1992-ben mint történész, történelemtanár. Egy évtizedig általános és középiskolai tanárként dolgozott, majd az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Kelet-Európa XIX–XX. századi története oktatási programjának elvégzése után 2011-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot a történelemtudományok (kelet-európai történelem) szakterületen. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc KMF Apáczai Csere János Könyvtárának igazgatója, ill. az intézmény Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense. Kutatási területe: a Szovjetunió társadalomtörténete 1945–1991 között (azon belül oktatáspolitikai és az iskolai történelemtanítás története), valamint a kérdés kárpátaljai vonatkozásai, az iskolai történelemtankönyvek tartalmi és didaktikai kérdései, ezenkívül a szovjet egyházpolitika és a kárpátaljai reformátusok története a fent jelzett időszakban.

Szólósi Nóra, PhD (Macsola, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem, valamint angol nyelv és irodalom szakán 2008-

ban szerzett BA-diplomát. Ezt követően az Ungvári Nemzeti Egyetem angol szakán kapott magiszteri képesítést 2009-ben. Ugyanezen év őszén nyert felvételt az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék doktori programjára, ahol 2012-ben abszolvált. 2018-ban szerzett doktori (PhD) fokozatot. Kutatási területe: a revízió és Kárpátalja 1938–1944 között, továbbá Kárpátalja társadalma és gazdasága 1939–1944-ben a visszacsatolt Felvidékkel való összehasonlításban.

Váradi Natália, PhD (Beregszász, 1980) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem, angol nyelv, világirodalom szakán szerzett Specialist oklevelet 2003-ban. Doktori (PhD) fokozatát a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában szerezte 2008-ban, 2012-ben a Nyíregyházi Főiskola közgazdász, gazdálkodási és menedzsment szakán szerzett BA-diplomát, majd 2013-ban történelemtudományokból kandidátusi fokozatot az Ukrán Tudományos Akadémia Történelmi Intézetében. 2020-ban a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Karán magyar mint idegen nyelv szakirányú pedagógus-továbbképzési szakon MA-diplomát szerzett. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense, a II. RF KMF Felnőttképzési Központjának vezetője, az ECL Nyelvvizsgaközpont vezetője, a „GENIUS” Jótékonyági Alapítvány igazgatója. Kutatási területe: Kárpátalja a Hruscsov-érában, kiemelten az 1956-os forradalom kárpátaljai vonatkozásai.

К 22 **Історія Закарпаття. Спадщина та виклики.** Наукове видання (колективна монографія) Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II/ Редакційна колегія: Василь Брензович (голова редакційної колегії), Юрій Чотарі (головний редактор), Мелінда Орбан, Олександр Добош (відповідальні редактори), Ібоя Самборовскі-Нодь, Імре Сакал та Ласло Браун (члени редакційної колегії). Автори: Адальберт Рац, Адам Шушлік, Борнобаш Кейс, Єлизавета Молнар Д., Ібоя Самборовскі-Нодь, Ільдико Орос, Імре Сакал, Іштван Часар, Кароліна Дорчі, Корнелія Гіреш-Ласлов, Ласло Браун, Наталія Вароді, Нора Севлеші, Олександр Добош, Стефан Молнар Д., Федір Молнар, Юрій Данч та Юрій Чотарі. Берегове–Ужгород: ЗУІ ім. Ф.Ракоці II – ТОВ «РІК-У», 2021. – 788 с. (угорською мовою)

ISBN 978-617-8046-21-7

У виданні представлено історію сучасного Закарпаття від найдавніших часів до сьогодення. Колективна монографія має узагальнюючий характер, автори висвітлили теми, які вважали найважливішими. Рекомендуємо усім, хто хоче більше дізнатися про багатогранне минуле й сучасне краю.

УДК 94(477.87)(082)

Наукове видання

ІСТОРІЯ ЗАКАРПАТТЯ СПАДЩИНА ТА ВИКЛИКИ

Колективна монографія

2021 р.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Закарпатського угорського інституту
ім. Ф.Ракоці ІІ (протокол №9 від 30.09.2021)

Підготовлено кафедрою історії та суспільних дисциплін спільно з Науково-дослідним центром
ім. Тіводора Легоцькі і Видавничим відділом ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ

Редакційна колегія:

Голова редакційної колегії: *Василь Брензович, канд. іст. наук*

Головний редактор: *Юрій Чотарі, канд. іст. наук*

Відповідальні редактори: *Мелінда Орбан та Олександр Добош*

Члени редакційної колегії: *Івоя Самборовські-Нодь, канд. іст. наук,*

Імре Сакал, докт. філософії у галузі іст. наук та Ласло Браун, докт. філософії у галузі іст. наук

Рецензенти:

Адам Новак, докт. філософії у галузі іст. наук (Дебреценський університет, Дебрецен) – розділ 3

Аттіла Шімон, габ. докт. у галузі іст. наук (Університет імені Яноша Шее, Комарно; Науково-дослідний інститут національних меншин «Форум», Шаморін) – розділ 7

Вікторія Ференц, докт. філософії у галузі філол. наук (Науково-дослідний інститут національної політики, Будапешт) – розділ 16

Іван Мандрик, докт. іст. наук, проф. (ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, Берегове) – розділ 5

Іштван Мароші (грек.-кат. священник, Греко-католицький центр ім. Елемира Ортутая, Берегове) – розділ 10-13

Іштван Цігань, канд. іст. наук (Інститут та Музей військової історії, Будапешт) – розділ 4

Йосип Молнар, канд. геогр. наук (ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, Берегове) – розділ 1

Левенте Пюошкі, габ. докт. у галузі іст. наук, проф. (Дебреценський університет, Дебрецен) – розділ 8-9

Марія Палашик, габ. докт. у галузі іст. наук (Історичний архів державної безпеки Угорщини, Будапешт) – розділ 11

Моніка Баер-Шіпош, докт. філософії у галузі політ. наук (Пейчський університет, Пейч) – розділ 15

Пйітер Пал Товт, докт. соц. наук (Науково-дослідний інститут демографії, Центральне статистичне управління Угорщини, Будапешт) – розділ 16

Пйітер Форішек, габ. докт. у галузі іст. наук (Дебреценський університет, Дебрецен) – розділ 2

Тібор Балла, габ. докт. у галузі військ. наук, проф. (Національний університет державної служби, Будапешт) – розділ 6

Тібор Валух, габ. докт. у галузі іст. наук (Університет імені Кароля Естергразі, Егер) – розділ 10, 12-13

Ференц Гідас, OFM (Ordo Fratrum Minorum) – розділ 10-13

Ференц Радванські, докт. філософії у галузі теол. наук (реформатський священник, Релігійна громада реформатської церкви с.Косонь) – розділ 10-13

Шандор Мілован (почесний голова Товариства угорської культури Закарпаття, Виноградів) – розділ 14

Технічне редагування та верстка: *Мелінда Орбан*

Коректура: *Едіна Шін, Марта Гнатик-Рішко*

Дизайн обкладинки: *Ласло Веждел*

УДК: *Бібліотечно-інформаційний центр "Опаці Чері Янош" при ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ*

Відповідальний за випуск: *Олександр Добош* (начальник Видавничого відділу ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ)

За зміст колективної монографії відповідальність несуть автори

Видання здійснене за підтримки Фонду національної співпраці, Офісу прем'єр-міністра Угорщини, ЗАТ «Благодійний фонд ім. Габора Бетлена» та за сприяння Спілки «За майбутнє реформатської громади Ніртетгі» і Благодійного фонду За Закарпатський угорський інститут

Видавництво: Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ (адреса: пл. Кошута 6, м. Берегове, 90 202. Електронна пошта: foiskola@kmf.uz.ua) *Статут «Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ» (Затверджено протоколом загальних зборів Благодійного фонду За ЗУІ, протокол №1 від 09.12.2019р., прийнято Загальними зборами ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, протокол №2 від 11.11.2019р., зареєстровано Центром надання адміністративних послуг Берегівської міської ради, 12.12.2019р.) та ТОВ «РІК-У»* (адреса: вул. Гагаріна 36, м. Ужгород, 88 000. Електронна пошта: print@rik.com.ua) *Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК 5040 від 21 січня 2016 року*

Поліграфічні послуги: ТОВ «РІК-У»

Підписано до друку 25.10.2021. Шрифт «Times New Roman».

Папір офсетний, щільністю 80 г/м². Друк офсетний. Ум. друк. арк. 64,0.

Формат 70x100/16. Замовл. №2772. Тираж 1400.